

ศิลป์ไทยสมัยสุโขทัย และ ราชธานีรุ่งเรืองแรกของไทย

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ แต่ง

หม่อมเจ้า สักกทัตติ์ ศิขิกุล ทรมแปลจากภาษาฝรั่งเศส

ห้องขจร

709.593

ข511ศ

กรมศิลปากร จัดพิมพ์

ถนนเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง

จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

๗๐๙.๕๙๓

๕๑๑ ๗

๒๔ ต.ค. ๒๕๒๑

ศิลปไทยสมัยสุโขทัย และ ราชธานีรุ่งแรกของไทย

คำสัตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ แต่ง
หม่อมเจ้า สุนทรวดีศ ดิศกุล ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศส

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ถนนวิภาวดี ๒๒ พระโขนง กรุงเทพมหานคร โทร. ๒๑๒๑๕๗๕ ๒๑๒๑๕๗๖

กรมศิลปากร จัดพิมพ์
เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง
จังหวัดสุโขทัย

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

๗
1030 52

71163

คำนำ

เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗ นี้ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงรับอาสากับข้าพเจ้าว่า จะทรงแปลบทความภาษาฝรั่งเศส ๒ เรื่อง เกี่ยวกับศิลปสุโขทัย ที่ท่านศาสตราจารย์ยอร์ช เซเคส์ ได้แต่งไว้ ออกเป็นภาษาไทย เพื่อพิมพ์แจกในงานเสด็จพระราชดำเนินดังกล่าวและเก็บไว้จำหน่ายแก่ท่านผู้ต้องการต่อไป ข้าพเจ้ายินดีต้อนรับด้วยความเต็มใจ เพราะท่านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ เป็นนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของภาคเอเชีย-อาคเนย์ เป็นที่รู้จักและนับถือกันทั่วไป และในขณะที่ท่านรับราชการอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๑๒ ปีนั้น ท่านได้สร้างงานชิ้นสำคัญด้านโบราณคดีให้แก่ประเทศไทยไว้หลายประการ

ที่ควรกล่าวถึงโดยเฉพาะในที่นี้ ก็คือ ได้อ่านศิลาจารึกสมัย
สุโขทัยไว้ ดังที่ได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “ประชุมศิลาจารึก
ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย” นั้นแล้ว แสดงว่าท่านเป็นผู้มี
ความรู้เชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์และศิลปสมัยสุโขทัย เป็น
อย่างดี

บทความที่ท่านศาสตราจารย์แต่งขึ้นใหม่นี้มีอยู่ ๒ เรื่อง
ด้วยกัน เรื่องแรกเกี่ยวกับกำเนิดของศิลปไทยสมัยสุโขทัย ซึ่ง
ท่านได้อธิบายให้เห็นเป็นอย่างดีถึงความแตกต่างระหว่างชีวิต
ความเป็นอยู่ของชาวไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับของพวก
ขอม ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไม่มีผู้ใดสามารถเขียนอธิบายเรื่องเช่นนี้
ได้ดีไปกว่าท่านศาสตราจารย์ เซเตส์ อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับ
โบราณสถานในเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย ราชธานีคู่ของ
ไทยในสมัยสุโขทัย ซึ่งท่านก็ได้แต่งพรรณนาไว้อย่างละเอียด
ถี่ถ้วนเช่นเดียวกัน และได้ให้ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งคนไทยเรายัง
ไม่เคยทราบอีกหลายข้อ แต่เนื่องจากกรมศิลปากรได้ทำการ
ขุดแต่งและบูรณะเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย มาตั้งแต่ พ.ศ.
๒๔๘๗ ได้ค้นพบหลักฐานบางอย่างเพิ่มขึ้นจากที่ท่านศาสตราจารย์

จารย์ เซเคส์ ได้กล่าวไว้ ข้าพเจ้าจึงทูลขอให้หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ
ดิศกุล และขอร้องนายมะลิ โคกสันเทียะ ช่างศิลป์โท ของ
กรมศิลปากร ซึ่งประจำอยู่ที่หน่วยศิลปากรที่ ๓ จังหวัดสุโขทัย
ให้ช่วยกันเขียนเชิงอรรถเพิ่มเติม และข้าพเจ้าเองก็ได้ช่วยทำ
คำอธิบายไว้บ้าง

ในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น ก็โดยพิจารณาเห็นว่า
บางครั้ง แม้เราจะได้สำรวจดูตัวเองแล้ว แต่เราก็อาจเห็นตัว
ของเราไม่ทั่วถึง เช่นบุคคลอื่นมองเห็นเรา ฉันทิ ในการแต่ง
หนังสือเกี่ยวกับเรื่องชาติของเราเอง ก็ฉันทิ เราอาจพรรณนา
ไม่ได้อย่างที่คนชาติอื่นเขามองเห็น ยิ่งบุคคลในชาติอื่นนั้นเป็น
นักปราชญ์ในตำนานนั้นโดยเฉพาะ ซึ่งมีเกียรติคุณเป็นที่ยกย่องกัน
ไปทั่วโลกด้วยแล้ว บทความของท่านก็ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น จึง
หวังว่า ท่านผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ก็คงจะมีความยินดีและรู้สึก
เช่นเดียวกันกับข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์
ผู้แต่งบทความ ๒ เรื่องนี้ และนาย เอ.บี. กริสโวลต์ ผู้เขียน

จดหมายถึงท่านศาสตราจารย์ วิจารย์บทความเรื่องแรกของ
ท่าน คงได้นำมาแปลตีพิมพ์ลงไว้ด้วย กับขอขอบพระทัย
หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ทรงอุตสาหะแปลบทความทั้งสอง
เรื่องออกเป็นภาษาไทย รวมทั้งทำเชิงอรรถไว้ให้เราผู้อ่านได้
เข้าใจข้อความถ้อยคำดีขึ้น และขอขอบใจนายมะลิ โคนันเพียะ
ที่ช่วยเหลือในการทำเชิงอรรถนี้ด้วย.

กรมศิลปากร

๒๐ มกราคม ๒๕๐๗

ศิลปไทยสมัยสุโขทัย

(พุทธศตวรรษที่ ๑๙)

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ แต่ง

ตีพิมพ์ในวารสาร Arts Asiatiques ปีที่ ๑ เล่ม ๔ พ.ศ. ๒๔๘๓

ม.จ. สุกัทรติศ ศิคุกุล ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศสและทำเชิงอรรถเพิ่มเติม
นายธนิต อยู่โพธิ์ ตรวจแก้ และทำคำอธิบายที่มีคำว่า —ธ. อยู่ข้างท้าย

ปัญหาเกี่ยวกับกำเนิดของศิลปไทยในสมัยสุโขทัยไม่ได้มาจากประวัติของศิลปโดยเฉพาะ ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยแม้ว่าจะสั้น แต่ก็มั่งคั่งต่อการกำเนิดและความเจริญของศิลปสุโขทัย รวมทั้งมั่งคั่งแก่บรรยากาศทางด้านการเมืองและศาสนาที่ให้อิทธิพลแก่ศิลปินผู้สร้างศิลปสุโขทัยขึ้นด้วย

ข้าพเจ้าจะกล่าวแต่เพียงสั้น ๆ ว่า เมืองสุโขทัยปัจจุบันเป็นเมืองเก่า ที่มีซากโบราณสถานที่สำคัญ คงอยู่ราว ๔๕๐ กิโลเมตรทางทิศเหนือของกรุงเทพฯ ห่างจากแม่น้ำยมไปทางทิศตะวันตกเล็กน้อย นอกจากนั้นยังมีเมืองคู่มือเมืองหนึ่งคือ เมืองศรีรัษฎา ตั้งอยู่ห่างเมืองสุโขทัยขึ้นไปทางเหนือราว ๖๐ กิโลเมตร ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองสุโขทัยเป็น

ศูนย์กลางของชนชาติไทย และคงเป็นแคว้น ๆ หนึ่งซึ่งอยู่ทาง
เหนือสุดในราชอาณาจักรขอม

ในคอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ภาพสลักนูนต่ำที่
ปราสาทนครวัด ในประเทศกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าที่หัวแถว
ของขบวนทหารซึ่งตั้งอยู่บนผนังระเบียงด้านใต้ มีกลุ่มทหาร
ซึ่งแต่งตัวและมีหน้าตาสีดำแก่ไปจากทหารขมอย่างฉ้น
เชิง จารึกสัน ๆ ๒ แห่งเรียกพวกนี้ว่า “สยาม” ดังนั้น
จึงแสดงว่าในสมัยนั้นชนชาติไทยทางภาคใต้ ซึ่งชาวขอมทาง
ภาคตะวันออกและมอญทางภาคตะวันตกเรียกว่า เขมร หรือ
ชาน ฯลฯ นั้น คงตกอยู่ภายใต้อำนาจของชาติขอมซึ่งใน
ขณะนั้นเจริญถึงขีดสูงสุดระยะหนึ่ง ในรัชกาลของพระเจ้า
สุริยวรมันที่ ๒ และศูนย์กลางของที่อยู่ของชนชาวไทยก็คงอยู่
แถบเมืองสุโขทัย ณ ที่นี่ยังมีร่องรอยของโบราณสถานขอม
ที่อาจจัดได้ว่าอยู่สูงที่สุดทางทิศเหนือ

ราว พ.ศ. ๑๗๗๐ มีหัวหน้าชาวไทย ๒ ท่าน ท่านหนึ่ง
ได้รับแต่งตั้งจาก “ผู้เฒ่าเจ้าเมืองศรีไศรปุระ” คือพระราชา
แห่งเมืองพระนคร (Angkor)* ในประเทศกัมพูชา ซึ่งคงได้

* เมืองพระนครคือเมืองยโสธรปุระ ราชธานีของขอม ซึ่งพระเจ้ายโสธรวรมัน
ทรงสร้างเมื่อราว พ.ศ. ๑๕๕๐

แก่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และได้เสกสมรสกับเจ้าหญิงขอมด้วย* ทั้งสองท่านได้รวมกำลังของคนเข้าด้วยกันเพื่อประกาศอิสรภาพและได้ขับไล่ผู้สำเร็จราชการขมออกไปจากเมืองสุโขทัย หลังจากนั้น ท่าน (พ่อขุนผาเมือง) ที่เคยได้รับแต่งตั้งจากพระราชขอมก็แต่งตั้งให้สหยาของพระองค์** เป็นพระเจ้าแผ่นดินเมืองสุโขทัย และได้มอบตำแหน่งที่พระองค์เคยทรงได้รับมาจากทางราชการขมให้ด้วย ดังนั้นราชอาณาจักรของไทยแห่งแรกที่เป็นอิสระชนบดุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางก็เกิดขึ้นด้วยการใช้กำลัง

อาณาจักรแห่งนี้ได้ขยายออกอย่างรวดเร็วในรัชกาลของพระโอรสองค์แรกของพระราชผู้เป็นต้นวงศ์ พระราชผู้สามารถพระองค์หนึ่งคือ พ่อขุนรามคำแหง เมื่อสวรรคตในราว พ.ศ. ๑๙๕๘ นั้น อาณาเขตที่พระองค์เคยทรงครอบครองได้ขยายไปทางทิศตะวันออกจนถึงเมืองเวียงจันทน์ ทิศใต้ถึงส่วนใต้ของแหลมมลายู ทิศตะวันตกถึงประเทศพม่าตอนใต้ และทิศเหนือถึงเมืองหลวงพระบาง

* คือ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด

** คือ พ่อขุนบางกลาต้าว เจ้าเมืองบางยาง ต่อมาทรงราชย์เป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์

พระโอรสของพระองค์ที่ทรงราชย์ต่อมา คือ พระเจ้า
เลอไทย เราจึงรู้จักแต่เพียงพระนาม แต่ราชনীติตาของพระองค์
คือพระเจ้าติไทยนั้น มีพระนิตยตรงกันข้ามกับพ่อขุนราม
คำแหงอย่างสิ้นเชิง เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๘๐
นั้น พระราชาผู้ทรงเป็นนักปราชญ์และเฝ้ามองพระทัยในการก่อกำ
กัณฑ์แห่งทรงแต่งหนังสือเล่มใหญ่ชื่อ “ไตรภูมิอภินิหาร”^{*} ถ้าเรารู้
พระองค์เอาพระทัยได้ในทางธรรมและศาสนาแก่ประชาชน
ของพระองค์ยิ่งกว่าการบ่งกันประเทศ หลังจากทรงราชย์มา
ไม่กี่ปี พระองค์ก็ทรงยอมรับอำนาจของราชอาณาจักร
เพื่อนบ้านทางทิศใต้ คืออาณาจักรอยุธยาซึ่งตั้งขึ้นระหว่าง
พ.ศ. ๑๘๘๒ — ๑๘๘๓ เมื่อทรงมีอำนาจน้อยลง พระเจ้า
ติไทยแห่งอาณาจักรสุโขทัยก็ทรงหันไปหาพุทธศาสนามาก
ขึ้นทุกที จนกระทั่งเสด็จออกทรงผนวชใน พ.ศ. ๑๘๐๕

ศิลปสุโขทัยตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๘๒๕ — ๑๘๐๐ แสดง
ถึงทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรมว่าเป็นศิลปกรรมที่มี
ลักษณะดั้งเดิม ไม่เหมือนกับศิลปอื่น ๆ ในประเทศข้างเคียง

* ชื่อไตรภูมิพระร่วง

ในด้านสถาปัตยกรรม ก็มีแบบอาคารซึ่งไม่เหมือน
 ปรากฏ์ขอมในพุทธศตวรรษที่ ๑๗—๑๘ (แม้ว่าชาวเมือง
 สุโขทัยจะมีปรากฏ์ขอมให้เห็นอยู่เป็นแบบที่วัดพระพายหลวง
 ทางทิศเหนือ) ไม่เหมือนเจดีย์มอญซึ่งมีแผนผังเป็นรูปสี่
 เหลี่ยมจัตุรัส มอญเป็นชั้น ๆ ซ้อนกันขึ้นไปประดับด้วยซุ้ม
 มีพระพุทธรูปประทับยืนอยู่ภายใน (เช่นที่วัดกกกฏ เมืองลำพูน
 ซึ่งคงมีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๐๐—๑๗๕๐) ไม่เหมือน
 กับพระเจดีย์พม่าที่เมืองพุกาม อาคารแบบดั้งเดิมของสุโขทัย
 นกคอก เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย
 และที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวเมืองศรีวิชัยนาคัย เจดีย์แบบนี้คงสร้าง
 ขึ้นสำหรับบรรจุพระธาตุ ทำเป็นรูปคล้ายโกศตั้งอยู่บนฐาน
 สูง*

ในด้านประติมากรรม สุโขทัยก็มีการหล่อพระพุทธรูป
 ดัมฤทธิ เป็นแบบซึ่งแตกต่างไปจากพระพุทธรูปขอม มอญ
 พม่า แต่มักแสดงเป็นพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งเป็นปางที่ไม่รู้

* ที่เรียกว่า เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นั้น คงจะเป็นเพราะแต่ก่อนมาเห็น
 ยอดเจดีย์ที่พุ่มเกาะเกาะหรือครบน้ำจับ มองดูคล้ายลายประดิษฐ์ของช่าง
 ไทยที่เรียกว่าลายทรงข้าวบิณฑ์ จึงเรียกกันมาอย่างนั้น แต่เจดีย์ดังกล่าวนี้
 มียอดเป็นรูปดอกบัวตูม ยังสังเกตเห็นทำเป็นกลีบบัวบนยอดเจดีย์บางเจดีย์
 ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว ในอำเภอศรีวิชัยนาคัย จังหวัดสุโขทัย—ธ.

จักกันเคยในประเทศกัมพูชา มอญ หรือพม่า แต่ปางดัดนั้น^๕
ไม่ได้เป็นปางที่นอกแบบ เพราะเหตุว่าเป็นแต่เพียงท่าหนึ่งใน
๔ อิริยาบถ คือ นั่ง นอน ยืน เดิน ของพระพุทธรูปเท่านั้นเอง

ลักษณะดั้งเดิมของศิลปสุโขทัย รวมทั้งความแตกต่าง
อย่างมากมายระหว่างสถาปัตยกรรมและประติมากรรมของ
ศิลปแบบสุโขทัยกับศิลปของประเทศข้างเคียงในสมัยเดียวกัน
ก็น่าสนใจพอที่จะให้เราศึกษาเรื่องกำเนิดและความเจริญของ
ศิลปแบบนั้น^๕ แต่ยังมีอีกข้อหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าสนใจเรื่อง
นั้นมากยิ่งขึ้น คือการค้นคว้าเมื่อเร็ว ๆ นี้ เกี่ยวกับกำหนดอายุ
เวลาของศิลปไทย การค้นคว้านี้ได้ทำให้ศิลปแบบสุโขทัย
มีความสำคัญอย่างมากมายในประวัติศาสตร์ศิลปทางศาสนาของ
ชนชาติไทย

จนกระทั่งเมื่อปีที่แล้ว เรายอมรับกันว่าศิลปไทยสมัย
สุโขทัยนั้นมีศิลปแบบเขียงแสนนำหน้ามาก่อน เชื่อกันว่าศิลป
แบบเขียงแสนคงเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แถบบริเวณ
เมืองเขียงแสนทางภาคเหนือสุดของประเทศไทยปัจจุบัน และ
ประดิษฐ์ขึ้นโดยชนชาติไทยซึ่งได้เคลื่อนที่ลงมาทางภาคใต้
(ของประเทศจีน) ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มาจับได้
พระราชมอญองค์สุดท้ายออกจากอาณาจักรหริภุญชัย

(จำปุน) และสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นใน พ.ศ. ๓๙๓๙ ดังถูก
ช้างเชียงแสน^๕นำสร้างพระพุทธรูปแบบขัดสมาธิเพชร พระ
พักตร์กลม พระนาสิกสั้นและโค้งเล็กน้อย พระขนงโค้งพอ
ประมาณ บนพระเศียรไม่มีรัศมีเป็นเปลวแต่เป็นรัศมีรูปดอก
บัวตูม พระพุทธรูปเหล่านี้คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปแบบศิลปะ
ปาละ—เสนา ในแคว้นเบงกอลมาก เชื่อกันว่าศิลปะแบบ
เชียงแสน^๕นี้คงให้อิทธิพลแก่ศิลปะแบบสุโขทัย ตลอดจนเป็นต้น
เค้าของพระพุทธรูปอีกหลายองค์ซึ่งหล่อขึ้นที่เมืองเชียงใหม่
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๓๙ — ๔๓ ด้วย

ระยะกำหนดอายุเวลาดังนี้เป็นการศึกษาของสมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพเกี่ยวกับศิลปะทางศาสนาใน
ประเทศไทย และข้าพเจ้าเองก็ได้นำมาใช้เมื่อข้าพเจ้าเขียน
คำนำเรื่อง “ โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับ
พระนคร ” ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ต่อมา นาย R.S.
Le May ก็ได้นำมาใช้อีกในหนังสือเรื่อง “ พุทธศิลป์ใน
ประเทศสยาม (Buddhist Art in Siam) ” ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๙๓ ต่อมา นาย A.B. Griswold ได้ตั้งข้อสงสัยการ
กำหนดอายุเวลาดังในบทความของเขาเรื่อง “ พระพุทธรูปทาง
ภาคเหนือของประเทศไทย ” ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารของสยาม

ต่อมาฉบับประจำเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ นายกริตโวลด์ ได้อ้างหลักฐานที่ไม่มีผู้ใดอาจโต้แย้งได้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดได้ตั้งเกณจนกระทั่งถึงขณะนั้น ว่ามีพระพุทธรูปที่เรียกกันว่า “แบบเชียงแสน” ซึ่งเดิมคิดกันว่าสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ราว ๑๒ องค์หรือมากกว่านั้น พระพุทธรูปเหล่านี้ความจริงหล่อขึ้นที่เมืองเชียงใหม่นั้น และมีจารึกบอกศักราชที่สร้างระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๒ — ๒๓๐๙ ระยะเวลาตรงกับสมัยทองแห่งอาณาจักรเชียงใหม่นั้น ในสมัยรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช นายกริตโวลด์เห็นว่าพระพุทธรูปเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปซึ่งมีนามว่าพระศากยสังคี อันเป็นพระพุทธรูปที่นับถือกันอยู่ภายในมหาวิหารโพธิ์ที่พุทธคยาในประเทศอินเดีย และพระเจ้าติโลกราชก็ได้โปรดให้จำลองมหาวิหารแห่งนี้มาสร้างขึ้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของราชธานีของพระองค์*

เหตุผลเหล่านี้ ทำให้นายกริตโวลด์เสนอว่าศิลปะแบบเชียงแสน ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าเก่ากว่าศิลปะแบบสุโขทัยนั้น ความจริงมีอายุอ่อนกว่าที่คิดกันแต่ก่อนหลายศตวรรษ

* ที่วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยี่เจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่

นายกริต วัตต์คิดว่าศิลปแบบเชียงแสนคงเจริญขึ้นที่เมือง
เชียงใหม่วะหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๐ — ๒๑๐๐ เมื่อเป็นดังนั้นก็ทำ
ให้เขาคิดแก่การกำหนดอายุของประติมากรรมไทย แบบ
เดียวกับที่สหราชอาณาจักรคือ นาย ฟิลิปป์ สเติร์น (Philippe
Stern) และตัวข้าพเจ้าเองได้คิดแก้ไขกำหนดอายุเวลาของ
สถาปัตยกรรมขอม โดยทำให้ศิลปแบบบายนมีอายุอ่อนลง
ไป ๓๐๐ ปี

ตามทฤษฎีของนายกริต วัตต์ ชนชาติไทยทางภาค
เหนือคือแถบเมืองเชียงแสน แม้ว่าอาจนับถือศาสนาพุทธแล้ว
ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แต่ก็คงไม่ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้น หรือ
อย่างน้อยก็ไม่มีพระพุทธรูปองค์ใดที่เราอาจกล่าวได้อย่างแน
นอนว่าอยู่ในสมัยนั้น หลังจากสร้างเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ.
๑๘๓๘ และในสมัยพระเจ้าเม็งรายและบุตรครองราชย์สืบต่อ
พระองค์ลงมา ช่างไทยทางภาคเหนือก็เลียนแบบพระพุทธรูป
ที่เขาเห็นอยู่ในแถบนั้น คือศิลปมอญแห่งอาณาจักรหริภุญ
ชัย ต่อมาการแผ่ขยายของอาณาจักรสุโขทัย และการที่
พระภิกษุสุมนะได้ขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ ก็ทำให้ศิลปแบบ
สุโขทัยซึ่งขณะนั้นกำลังเจริญถึงขีดสูงสุดไปแผ่ขยายทางภาค
เหนือของประเทศไทยด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าศิลปแบบ

สุโขทัยเป็นศิลปไทยทางศาสนาแบบแรกที่เจริญขึ้นบนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑ เมืองเชียงใหม่จึงได้ประดิษฐ์พระพุทธรูปที่แสดงถึงอิทธิพลผสมระหว่างมอญและสุโขทัยกับพระพุทธรูปแบบ “ ศากยสิงห์ ” ขึ้นพร้อมกัน พระพุทธรูปแบบท้องถิ่นเองที่เข้าใจผิดเรียกกันมาแต่ก่อนว่าเป็นพระพุทธรูปแบบเขียงแสน*

ในการกำหนดอายุแบบใหม่นี้ สกัดช่วงสุโขทัยกลายเป็นสกัดช่วงไทยรุ่นแรกและเป็นต้นเค้าของศิลปทางศาสนาของไทย จึงนับว่าเป็นศิลปที่สำคัญอย่างแท้จริง ในประวัติของศิลปไทย ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงพยายามที่จะค้นหาต้นเค้าและเหตุผลของลักษณะอันน่าสนใจในศิลปแบบสุโขทัย

ในบทความเรื่อง “ พระพุทธรูปสุโขทัย (The Buddhas of Sukhodaya) ” ของนายกริธไวต์ซึ่งลงตีพิมพ์ในวารสาร Archives of the Chinese Society of America เล่ม ๗ พ.ศ. ๒๔๙๖ เราได้พยายามค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ นายกริธไวต์มีความคิดว่า เพื่อจะทำให้พระพุทธรูปมีอำนาจ

* ทฤษฎีนี้ นักปราชญ์ต่างประเทศบางท่านก็ยังไม่เห็นพ้องด้วย

และมีชีวิตจิตใจ รวมทั้งมีอิทธิฤทธิ์ซึ่งผู้เคารพบูชาทุกคนต้อง
 การจากพระพุทธรูปที่ตนกราบไหว้ ประติมากรจึงต้องลอก
 แบบมาจากพระพุทธรูปซึ่งมีข้อเดียวกันและมีปฏิกิริยาอันเป็นที่
 รู้จักแก่คนทั้งหลายทั่วไป หรือมีฉันทะต้องสร้างพระพุทธรูป
 ให้มีลักษณะตามคำรา คือมีลักษณะมหาบุรุษ ๓๒
 ประการ นายกริติโวลต์ได้พยายามแสดงให้เห็นว่าลักษณะที่
 ผิดปกติในพระพุทธรูปสุโขทัย ก็เป็นผลมาจากความพยายาม
 ของช่างที่จะถ่ายทอดลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการลงในพระพุทธรูป
 นั้นเอง เขาได้เขียนไว้ว่า “ช่างสุโขทัยได้ศึกษาลักษณะ
 เห็นมนุษย์อย่างเคร่งครัดมาก ด้วยความเชื่อถืออย่างแท้
 จริง เขาก็ได้หล่อพระพุทธรูปขึ้นตามลักษณะอันน่าประหลาด
 ที่มักกล่าวไว้ในคำราชาภาษาบาลี คล้ายกับว่าช่างได้ทำงาน
 ตามภาพที่เขาเห็นในระหว่างบำเพ็ญสมาธิ เขาได้สร้างพระ
 พุทธรูปให้มีความงามตามอุดมคติ มีพระเกตุมาลาเหนือพระ
 ศีรษะ พระกรยาว พระบาทแบนราบ และฉันพระบาทยื่นออก
 มา ทั้งนี้ เพราะเหตุว่าคัมภีร์ทางพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า
 พระพุทธองค์ทรงมีรูปร่างเช่นนั้น ปัจจุบันสามารถค้นคว้ากัน
 ได้แล้วว่าลักษณะเช่นนี้เกิดจากการเข้าใจผิด ลักษณะเหนือ

มนุษย์ในพระพุทธรูปสุโขทัยก็ทำให้ฉันนึกตาพิกลสำหรับ
ชาวตะวันตก แต่เมื่อเขาได้ทราบว่^๕าสิ่งเหล่านี้มีความหมาย
สำหรับช่างเพียงไรแล้ว เขาก็จะเข้าใจถึงความจำเป็นและ
ความงดงามของรูปนั้นได้”

คำกล่าวเช่นนี้ย่อมมีความจริงอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ส่วน
สำคัญที่สุด สิ่งที่ทำให้นักโบราณคดีหรือนักตกแต่งหรือรวบรวม
พระพุทธรูปของไทยได้เห็นชัดตั้งแต่แรกก็คือ ลักษณะ
ตรงกันข้ามของพระพุทธรูปสุโขทัยกับพระพุทธรูปขอม คือ
พระพุทธรูปที่เมืองพระนคร ในประเทศกัมพูชา หรือที่เมือง
ถพบุรี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘

ถ้าเรานึกถึงพระพุทธรูปแบบสุโขทัยและเปรียบเทียบกับ
พระพุทธรูปแบบ^๕กับพระพุทธรูปในลุ่มต่ำงถพบุรี เราก็จะ
เห็นมีลักษณะแตกต่างกันดังต่อไปนี้ คือ

พระเศียร

บนพระเศียรของพระพุทธรูปขอม มีพระเกตุมาดาเป็น
รูปกรวย ประกอบด้วย^๕ขนหลายขนดัด^๕หล่น^๕กันไป

พระพุทธรูปสุโขทัย มีรัศมีเป็นเปลวเห็น^๕พระเกตุมาดา

พระเกศา

พระเกศาของพระพุทธรูปแบบดพบุรีประกอบด้วยวง
กันหอยเบน มีขอบไรพระศกเป็นเส้นตรงคาอยู่บนพระนลาฏ
หรือเป็นแผ่นประดับด้วยลายตุกประจำเด็ก ๆ จึงทำให้ดู
คล้ายกับว่าพระเกศาเป็นผมปลอมที่สวมอยู่บนพระเศียรพระ
พุทธรูป

พระเกศาของพระพุทธรูปสุโขทัยประกอบด้วยวงกัน
หอยรูปแหลมตู่ ไม่มีไรพระศก บางครั้งพระเกศานักวาดลง
มาเป็นวงแหลมตรงกับคางพระนาสิก

พระขนง

พระขนงของพระพุทธรูปขอมโค้งเพียงเล็กน้อย และ
บางครั้งก็เกือบเป็นเส้นตรง

แต่พระขนงของพระพุทธรูปสุโขทัยวาดเป็นวงโค้ง ๒ วง
มาบรรจบกันบนคางพระนาสิก

พระนาสิก

พระนาสิกของพระพุทธรูปแบบดพบุรีเป็นเส้นตรง ยื่น
ออกมาจากพระนลาฏและขยายใหญ่่ออกทางเบองล่าง

พระนาสิกของพระพุทธรูปสุโขทัยโค้ง มีเส้นกตางเป็น
สันคมต่อดงมาจากพระชนงจนถึงปลายพระนาสิก

พระโอฐ

พระโอฐพระพุทธรูปขอมหนาและกว้าง
พระโอฐพระพุทธรูปสุโขทัยบางและตื้นกว่า

พระหนุ

พระหนุของพระพุทธรูปขอมใหญ่ และมักแบ่งออกเป็น
๒ ส่วนโดยมีร่องผ่ากตาง แต่ละข้างก็เป็นส่วนนูนออกมาบางๆ
พระหนุของพระพุทธรูปสุโขทัยมีแค่เพียงส่วนที่นูนขึ้น
มาตรงกตาง โดยมีเส้นตักมาแบ่งออกจากต้นพระศอ

พระพักตร์

พระพักตร์พระพุทธรูปลพบุรีเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส
แต่พระพักตร์ของพระพุทธรูปแบบสุโขทัยเป็นวงรูปไข่
ค่อนข้างยาว

แม้ว่าถวดยละเอียดของเครื่องทรงและท่าประทับนั่ง
จะไม่แตกต่างกันมาก แต่การที่ช่างไทยชอบสร้างพระพุทธรูป
ปางตักก็เป็นสิ่งที่แปลกสำหรับช่างขอมทีเดียว อย่างไรก็ตาม

เราได้เห็นมาแล้วว่าลักษณะบนใบหน้าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความแตกต่างได้มากที่สุดระหว่างสกุลช่างแบบหนึ่งกับอีกแบบหนึ่ง

เราอาจตั้งคำถามข้อแรกได้ว่า ช่างสมัยสุโขทัยอาจพยายามเอาหน้าตาของชนชาติไทยมาประดิษฐ์ลงบนพระพักตร์ของพระพุทธรูปแบบสุโขทัยได้หรือไม่ หน้าตาของชนชาติสยามซึ่งมีแสดงอยู่บนภาพสลักหินคำที่ปราสาทนครวัดก็แสดงลักษณะบางประการของพระพุทธรูปแบบสุโขทัย คือ มีจมูกโค้ง คิ้วโก่งเป็นรูปครึ่งวงกลม คางแหลม ผมมีตลอดตายคล้ายเปลวไฟประดับอยู่ข้างบน และในขณะเดียวกันหน้าตาของพวกเขาเหมือนกับเมืองละโว้ (ลพบุรี) ซึ่งคิดตามอยู่ต่อมาในชวอน และมีลักษณะเหมือนกับพวกเขาอื่น ๆ ที่มีใบหน้าคล้ายกับพระพุทธรูปในศิลปะแบบลพบุรี คือ จมูกเป็นเส้นตรง คิ้วตรง และคางดีเหลี่ยม

โดยทั่วไป เชื่อกันว่าประติมากรรมของอินเดียไม่เคยแสดงภาพตามความเป็นจริง ไม่นิยมแสดงภาพเหมือนหรือลักษณะหน้าตาของชนชาติใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแสดงภาพมหาบุรุษ เป็นต้นว่าพระพุทธเจ้า ขำพเจ้าก็ยอม

เชื่อในข้อนี้ และยอมรับด้วยว่าช่างไทยในสมัยสุโขทัยคงไม่ได้
กังวลที่จะสร้างพระพุทธรูปให้มีพระพักตร์เหมือนกับหน้าตา
ของชนชาติไทย แต่เราก็อาจกล่าวได้ว่าเมื่อช่างไทยสร้าง
ประติมากรรมที่มีลักษณะหน้าตาเหมือนกับคนที่เขาเห็นอยู่
โดยรอบนั้น เขาก็คงมีความเอนเอียงเช่นเดียวกับช่างขอม
ซึ่งชอบสร้างรูปมนุษย์ให้มีลักษณะเป็นชนพื้นเมืองอย่างแท้
จริง

ย่อมเป็นการขัดกันอยู่ในตัวที่จะค้นหาการทำภาพ
เหมือนจาก “ลักษณะเห็นมนุษย์ของพระพุทธเจ้า” วิธี
การพิจารณาอย่างละเอียดซึ่งนาย Philippe Stern และ
ด้านุศิษย์ของเขาได้ใช้ได้อย่างได้ผลดีมาแล้วในการศึกษาคิลป์
ขอม จาม และอินเดีย ก็อาจนำมาใช้ได้กับลักษณะแต่
ละอย่างของพระพุทธรูปสุโขทัย และอาจทำให้ค้นพบว่า
ลักษณะหนึ่ง ๆ เป็นของอินเดีย พม่า หรือจีน จนกระทั่ง
อาจพิสูจน์ได้ว่า แท้ที่จริงแล้วช่างไทยไม่ได้สร้างสูตรคติปล
อันแท้จริงของตนขึ้นมาเลย อย่างไรก็ตามช่างไทยเหล่านั้นก็ได้
สร้างส่วนผสมซึ่งทำให้พระพุทธรูปของเขามีลักษณะตรงข้าม
ที่สุดกับพระพุทธรูปขอมสมัยเดียวกันหรือสมัยก่อนหน้านั้น

และสิ่งนี้เป็นปัญหาที่ข้าพเจ้าต้องการจะพบ ข้าพเจ้าไม่สามารถโอ้อวดได้ว่าข้าพเจ้าสามารถแก้ปัญหานี้ได้ทั้งข้อ ข้าพเจ้าต้องการจะแสดงแต่เพียงความคิดเห็นซึ่งนักประวัติศาสตร์ย่อมอดไม่ได้ที่จะคำนึงถึง คือการศึกษาเกี่ยวกับบรรยากาศทางด้านจิตใจในขณะที่ย่างก้าวสู่โซเวียตยังมีชีวิตอยู่ เป็นช่วงซึ่งสร้างเจดีย์แบบโซเวียตขึ้นโดยเฉพาะ และสร้างพระพุทธรูปปางดีดอันงดงามอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่าการก่อตั้งอาณาจักรโซเวียตเป็นผลมาจากการใช้กำลัง เป็นความเคลื่อนไหวในด้านความรักชาติ เพื่อขับไล่ “ผู้ดำริราชการ” ขอมซึ่งเป็นตัวแทนของราชสำนักขอมที่เมืองพระนคร ในประเทศกัมพูชา เมื่อเป็นอิสระภาพและหลุดพ้นจากการปกครองของชาติขอมแล้ว ชาวไทยซึ่งมีเชื้อชาติและภาษาแตกต่างไปจากชนชาติขอม แต่มีความเป็นอยู่ทั้งทางด้านสังคมและศาสนาแตกต่างไปจากที่มีอยู่ในประเทศกัมพูชา ย่อมพยายามที่จะค้นหาสิ่งที่ตรงกันข้ามกับผู้ปกครองเก่าของตน ดังนั้นย่อมเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ที่มีอยู่โดยทั่วไป

เรามีชีวิตที่อาจจะตอบส่วนหลักฐานของทฤษฎีข้อนี้ได้
จากศิลาจารึกทั้งในประเทศกัมพูชาและประเทศไทย ศิลา
จารึกเหล่านี้ทำให้เราทราบถึงสถาบันต่าง ๆ แห่งเมือง
พระนครในประเทศกัมพูชา ตลอดจนอุดมคติทางด้านการเมือง
และศาสนาของพระราชองค์แรก ๆ แห่งอาณาจักรสุโขทัย
ได้อย่างชัดเจน ถ้าการตรวจดูจารึกแสดงว่ามีผลเช่นเดียวกับ
ทฤษฎีที่วางไว้ ก็จะเป็นข้อพิสูจน์เพิ่มเติมอีกข้อหนึ่งว่าการ
อ่านจารึกอาจใช้ช่วยการศึกษาประวัติศาสตร์คดีได้

อุดมคติทางด้านการเมืองของพระราชแห่งอาณาจักร
สุโขทัย มีแสดงไว้อย่างชัดเจนในเอกสาร ๓ เรื่อง คือ

๑. ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ใน พ.ศ. ๑๘๓๕
๒. ศิลาจารึกของพระเจ้าติโลกราช ใน พ.ศ. ๑๘๐๕ เมื่อ
เสด็จออกทรงผนวช

๓. ไตรภูมิกถา ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับภพทั้ง ๓ ใน
ศาสนาพุทธ พระเจ้าติโลกราชทรงนิพนธ์ ใน พ.ศ. ๑๘๘๘ ก่อน
เสด็จขึ้นเสวยราชย์

พ่อขุนรามคำแหงทรงกล่าวถึงการปกครองของพระองค์
ว่า

“เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนั้น ในนามปดา
ในนามข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่ดูทาง เพื่อนจูงวัว
ไปค้า ชี้นำไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้า
ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ ไพร่ฟ้าหน้าได้ ดุกเจ้าถูก
ขุนผู้ใดได้ ด้มตายหายกว่า เหย้าเรือนพ่อเชื้อเลือดค้ำมัน
ข้างขอ ถูกเมีย เยี้ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไทย บ่าหมากบ่าพดู
พ่อเขื่อนม้นไวก่ถูกมันตัน ไพร่ฟ้าถูกเจ้าถูกขุน มิแต่ผิดแผก
แต่กว้างกัน ส่วนดแต่แจ้งแจ้งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข่าผู้
ดกมกผู้ชื่อน เห็นข้าวท่านบ่ใครพิน เห็นดินท่านบ่ใครเดือด
คนใดชี้ข้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกัน มันบ่ม
ข้างบ่มม้า บ่มบวบ่มนาง บ่มเงินบ่มทองให้แก่นัน ช่วย
มันคงเป็นบ้านเป็นเมือง ได้ข้าเดือกข้าเลือดหัวฟุงหัวรบกัด
บ่ม่าบ่ด

ในปากประตูมั่งคั่งอันหนึ่งแควนไวก่เห็น ไพร่ฟ้าหน้า
ปก กตางบ้านกตางเมือง มั่งคั่งมั่งความ เจ็บท้องข้องใจ
มันจักกตางถึงเจ้าถึงขุนบ่ไว้ ไปต้นกระดิ่งอันท่านแควนไวก่
พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไถยินเรียก เมื่อถามถึงความแ
มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยจึงชม ”

พระเจ้าตีไทยผู้มีพระทัยดำเินในการกุศได้ทรงกล่าว
ถึงการปกครองของพระองค์ไว้ดังต่อไปนี้

“เสวยราชชอบด้วยทศพิธราชธรรม รัฐบาลแก่ไพร่
ฟ้าข้าไททั้งหลาย เห็นชาวท่านบ่ใคร่พิน เห็นดินท่านบ่ใคร่
เดือด พ่อตายไว้แก่ลูก พี่ตายไว้แก่น้อง ชื้อผู้ใดผิดว้าง
.รามาเท่าใดก็ดื่บห่อนฆ่าพิน..ดักคาบ ชื้อได้ฆ่าเด็กฆ่าเด็ก
หัวฟุ้งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ดี ย่อมเอามาเจียงมาขุน บ่ให้ถึงที่ฉิบ
ที่หาย ชื้อได้ผู้ยัยคดียัยค้แก่ตน ได้ผู้ได้..นโนปดา ยาใน
ข้าวให้กิน แะจักให้ถึงที่ถมที่ตายดังอันก็ดี บ่ห่อนฆ่าห่อน
ค้ดักคาบ ย่อมโปรดผู้โทะระแก่ตนดังอันหลายท่าแถม ชื้อ
จักนบ้ก่แถมถวน เข้มอดเนื่ออดใจแก่อันเพิงเคียด แะบ่
อาจเคียดดังอัน เพื่อก..จึงเป็นพระพุทฺธ จึงจักเอาผู้ดีด้วย
หลายข้ามตั้งตำรทุกชน”

ในหนังสือไตรภูมิโกก พระเจ้าตีไทยก็ได้ทรงกล่าวตาม
คัมภีร์ภาษาบาลีว่า พระจักรพรรดิเมื่อได้เสด็จท่องเที่ยวไป
จนถึงสุดขอบจักรวาลแล้ว ได้ทรงตั้งสอนแก่เจ้าประเทศราช
ของพระองค์เกี่ยวกับกฎของการปกครองที่ดีว่าอย่างไร ณ ที่
นี้ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงกฎเหล่านั้นอย่างละเอียด ซึ่งส่วนใหญ

แสดงถึงข้อบังคับใหญ่ ๆ เกี่ยวกับธรรมเนียมทางพุทธศาสนา
ต่อไปนี้เป็นข้อแนะนำ ๔ ข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีว่า
พระเจ้าแผ่นดินตัวอย่างนั้นต้องทรงกระทำการอย่างไรเกี่ยวกับ
การเก็บด้วยและภาษีแก่ประชาชน ข้อแนะนำมีดังนี้คือ เมื่อ
ถึงฤดูเก็บเกี่ยว พระราชาจะทรงเรียกร้องพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้
เพียง ๑ ใน ๑๐ และจำต้องยกเว้นไม่เรียกร้องแก่ผู้ที่เก็บ
เกี่ยวไม่เป็นผล สำหรับงานเกี่ยวกับสาธารณประโยชน์ พระ
ราชาจะทรงเรียกร้องด้วยแต่เพียงปานกลาง ไม่ให้เกิน
กำลังของราษฎร และต้องยกเว้นแก่คนชรา พระราชาจะ
ต้องไม่ทรงเรียกเก็บภาษีอย่างรุนแรง เพราะเหตุว่าผู้ที่ครอง
ราชย์ต่อจากพระองค์อาจทำตามอย่างและกล่าวอ้างเมื่อเกิด
ผลไม่ดีขึ้นว่าเป็นความผิดของพระองค์ ถ้าพระราชายอมให้
พ่อค้าซึ่งไม่ทูลนมัสการพระราชาทรวัย ก็จะต้องเรียกร้องเฉพาะ
คนทูลนมัสการเท่านั้น ไม่เรียกร้องภาษีหรือดอกเบี้ย

ต่อไปนี้ถ้าเราจะเปรียบเทียบสิ่งที่กล่าวมาแล้วแต่จะ
อย่างกับวิธีการปกครอง ณ เมืองพระนคร ซึ่งเราจะได้จาก
ศิลาจารึกที่ค้นพบในประเทศกัมพูชา เราจะเห็นได้ว่าเป็นสิ่ง
ตรงกันข้ามทุกประการ

พระราชอาคมซึ่งเปรียบเสมือนเทวดาบนโลกมนุษย์
ทรงอยู่สูงกว่ามนุษย์ทั้งปวง และพระราชอาคมของพระองค์
ก็จะต้องเรียกพระองค์ว่า “ไต่ฝ่าดงของชุดพระบาท” พระ
องค์ทรงออกขุนนางภายในพระราชวัง โดยประทับอยู่แต่องค์
เดียว ณ ตั้หับญชรทอง และเมื่อเสด็จออก ผู้ที่เข้าเฝ้าก็
ต้องหมอบลงเอาหน้าผากจรดพื้น ถ้าไม่ทำดังนี้ราชทูตจีน
ชื่อเตี้ยวตาควน (Tcheou Ta-kouan) ซึ่งได้ให้คำอธิบาย
เพิ่มเติมอย่างสมบูรณ์แก่คิศาจารึกในตอนต้นพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙ ก็กล่าวว่า “เจ้าพนักงานในพระราชพิธีจะจับตัวไว้
และจะไม่ปล่อยออกมาเลยๆ”

ตรงข้ามกับระบอบเช่นนี้ ณ เมืองตุ้โฮทัย พ่อขุน
รามคำแหงทรงเป็นพ่อขุน คือ “พ่อ” ของประชาชนทั้งหมด
ของพระองค์ หรือมีฉะฉานเป็น “พ่อ” ของ “ขุน” คือ
ขุนนางทั้งปวง แทนที่จะทรงอยู่แต่ภายในพระราชวัง ประทับ
อยู่ที่ตั้หับญชรและห้ามมิให้ประชาชนจ้องมองดูพระองค์ พ่อ
ขุนรามคำแหงก็โปรดให้สร้างแท่นหินขึ้นในหมู่ต้นตาลใกล้
พระราชวัง แท่นหินแท่นนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชอยู่ ได้ทรงพบใน พ.ศ. ๒๓๗๖

ใกล้กับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงซึ่งสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๓๘๓๕ เพื่อเป็นที่ระลึกในการประดิษฐ์ขึ้น พระแท่นนี้ได้ย้ายลงมากรุงเทพฯ ๑ รักษาไว้ในพระบรมมหาราชวัง และเคยใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระแท่นนี้เมื่ออยู่ที่เมืองสุโขทัยใช้เป็นทั้งพระสงฆ์นั่งสอนพระธรรมแก่ประชาชน ๔ ครั้งต่อเดือน และในวันอื่น ๆ ก็เป็นที่ประทับของพ่อขุนรามคำแหง เมื่อเสด็จออกขุนนางและบริหารราชการแผ่นดิน ศิลาจารึกกล่าวว่า “ ขะตารหินนี้ ชื่อมะนังศิลาบาตร สฐาบกไว้หิน จึงทงหลายเห็น ” *

ตำแหน่งขุนนางเกี่ยวกับการคลังซึ่งเรารู้จักชื่อและมียูเป็นจำนวนมากมาในประเทศกัมพูชา ทำให้คิดได้ว่าภาษาคงเรียกเก็บหนักมาก (เป็นภาษาคั่งของหรือวันทำงาน เพราะเหตุว่าไม่มีการใช้เงินตรา) และการยกเว้นไม่เก็บภาษีแก่ศาสนสถานต่าง ๆ ก็หมายความว่าประชาชนต้องเป็นผู้แบกภาระภาษีอย่างมากมาย สำหรับจำนวนประชาชนที่ต้องเสียด้วย พระราชาแห่งเมืองพระนครในระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๕๐ ก็ได้ทรงสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมากมาย คือปราสาท

* หมายถึงพระแท่นมนังคศิลา ซึ่งเวลานี้เก็บรักษาไว้หน้าฐานชุกชีในพระวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม — ช.

บึงมาตา นครวัด บ้านทรายดำแร ส่วนหนึ่งของพระวิหาร
และในคอนปลายระยะนั้น ก็ได้สร้างศาสนสถานขนาดใหญ่
ในศิลปแบบบายน พร้อมด้วยสระน้ำ ถนน ศาสดาที่พัก ๑๒๓
หลัง โรงพยาบาล ๓๐๒ โรง นอกจากนั้นก็ยังทำสงครามไป
ทั่วแหลมอินโดจีน กับประเทศจัมปา เวียดนาม และในลุ่ม
แม่น้ำเจ้าพระยา เราจึงอาจคิดเห็นได้ว่า พระราชาขอมคง
ต้องทรงเกณฑ์กำลังพลเมืองของพระองค์ทั้งหมด โดยไม่
คำนึงถึงอายุ

ตรงกันข้าม ที่เมืองสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงและ
ราชันย์คือพระเจ้าลิไทยทรงมีความเห็นพ้องกันว่า การค้า
ขายย่อมเป็นไปได้โดยอิสระ ไม่ต้องมีภาษี ภาษีอื่น ๆ ก็เป็น
ขนาดปานกลาง ด้วยก็ต้องเป็นไปแต่เฉพาะกำลังของผู้เดียว และ
ยกเว้นให้แก่คนชรา ตมบัตของผู้ตายก็ตกเป็นของผู้รับมรดก
ทั้งสิ้น โดยไม่ต้องเสียภาษีแก่ทางราชการ

ณ ประเทศกัมพูชา การพิพากษาคดีก็ดูเหมือนไม่ได้อำ
เนินไปอย่างรวดเร็ว ศิลาจารึกทำให้ทราบถึงคดีซึ่งยืดเยื้อ
มาเป็นเวลาหลายปี ถ้าต้องการให้พระเจ้าแผ่นดินทรงวินิจฉัย
ก็จะต้องเขียนฎีกาและยื่นผ่านตามทางราชการขึ้นไปยังขุนนาง

ผู้ใหญ่ซึ่งมีหน้าที่ถวายฎีกาเหล่านี้โดยเฉพาะแก่พระราช
เมื่อศาลจะพิพากษาคดี ก็ต้องกระทำภายหลังฟังผู้อ่านพระ
คัมภีร์ธรรมศาสตร์ ซึ่งจะอ่านหรือท่องกฏข้อที่จะใช้สำหรับ
พิพากษาคดี และเราทราบได้อย่างแน่นอนว่าการดงโทษนั้น
การดงโทษทางร่างกายอย่างรุนแรง เป็นต้นว่าเขียน ทำอัน
ตรายแก่ใบหน้าและร่างกาย รวมทั้งประหารชีวิต

ที่สุดโทษ ผู้มีทุกข์ที่ต้องการถวายฎีกาก็มาตั้งกระดิ่ง
ที่หน้าประตูพระราชวัง ในคดีจารึกพ่อขุนรามคำแหง กล่าว
ย้าถึง ๒ ครั้งว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพิพากษาอย่างยุติธรรม
และศดล้ายกับว่าไม่ได้ทรงอาศัยกฏข้อบังคับใด ๆ เลย นอก
จากนี้ พ่อขุนรามคำแหงยังทรงมีความเห็นพ้องกันกับ
ราชบัณฑิตคือพระเจ้าติไทย ที่ว่าไม่มีการประหารชีวิต การ
ดงโทษทางร่างกายในราชอาณาจักร

แม้ว่าเราจำต้องยอมรับว่าในการดำรงชีพอยู่อย่างอุดม
คติในราชอาณาจักรสุโขทัยนี้ คงมีการขยายความเกินจริง
หรือโอ้อวดไปบ้าง แต่ลักษณะตรงกันข้ามซึ่งมีอยู่กับสิ่งที่
เราทราบหรืออาจคิดได้จากความเป็นอยู่ ณ ประเทศกัมพูชา
ก็มีอยู่มาก จนกระทั่งเราจำต้องคิดว่า บรรดาพระราชแห่ง

อาณาจักรสุโขทัยคงทรงพยายามที่จะต่อต้านอดีตที่ขมขื่นและ
นำเอาระเบียบแบบแผนใหม่เข้ามาใช้ ใน พ.ศ. ๑๙๐๐
พระเจ้าลิไทยได้ทรงกล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า ๑๓๙ ปีก่อนหน้า
นั้น คือในปีเถาะ (พ.ศ. ๑๗๖๒) “ฝูงเจ้าขุนพรหมณ
เศษฐี ถอยจากเป็นมดากเป็นคี่ เขาแต่นั้นแดงฝูงรหlovak
โหรทาย ยาหยกก็ถอยแต่นั้นได้ บ่ชอบบ่ยำเคย” ข้อความ
นี้คงหมายถึงความวุ่นวายซึ่งเกิดขึ้นเมื่อพระราชอาคมคือ
พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ดันพระชนม์ เป็นความยุ่งเหยิงที่เกิด
ขึ้นในแคว้นต่าง ๆ ในราชอาณาจักรขอม และเป็นเหตุหนึ่ง
ที่ทำให้ชนชาติไทยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดำรงตนเป็นอิสระโดย
การตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น

ความแตกต่างระหว่างอาณาจักรสุโขทัยและประเทศ
กัมพูชานั้นแสดงอยู่ในลักษณะอื่น ๆ เช่นเดียวกัน นอกไป
จากวิธีบำบัดและการปกครอง

ณ ประเทศกัมพูชา ภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกก็อยู่ใน
ระเบียบแบบแผนที่ไม่เปลี่ยนแปลง ศิลาจารึกส่วนใหญ่ใช้
ภาษาสันสกฤตและเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญเทวดา ต่อจาก
นั้นจึงกล่าววอพระเกียรติพระราชที่ครองราชย์ ยกย่องผู้ก่อ

สร้างศาสนสถาน และจบลงด้วยการบรรยายถึงศาสนสถาน
และสถาปนาผู้คิดร้าย จารึกภาษาขอมมักเริ่มต้นด้วย
ศักราชและเหตุผลในการที่ทำให้มีจารึก ต่อจากนั้นก็กล่าว
พรรณนาถึงสิ่งต่าง ๆ ของศาสนสถาน และจบลงด้วยการ
สถาปนา

ที่สุโขทัย ไม่มีจารึกภาษาสันสกฤต คงมีแต่จารึก
ภาษาบาลีหลักเดียวกล่าวถึงพระเจ้าติโลกราชไทยแต่จัดออกทรงผนวช
ใน พ.ศ. ๑๙๐๕ นอกจากนี้ก็มีแต่จารึกภาษาไทยซึ่งเรียง
ความแตกต่างไปจากบรรดาจารึกทั้งหลายที่ค้นพบใน
ประเทศกัมพูชา คือจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเริ่มต้นด้วย
การที่พระองค์เองเล่าถึงพระราชประวัติของพระองค์ โดยไม่
มีการเริ่มต้นอย่างอื่นก่อนว่า

“ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แม่ขุนนางเลื่อง พ่อขุน
บานเมือง ตูพี่น้องทองเดียว ๕ คน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง
พี่เผือนผู้ยายตายจากเผือนเคยมแต่ยังเด็ก เมื่อขุนใหญ่ได้
ดิบเก่าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองผดมาที่เมืองตาก พ่อขุนไป
รบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชน
เกลื่อนเข้า ไพรฟ้าหน้าไล่พ่อขุน หนีญญาพายจะแจ ญบ่หนี

กุชช้างเนกพัด กุชบเข้าก่อนพ่อกู กุค่อช้างด้วยขุนดำมชน
 ตนกูฟ่งช้างขุนดำมชนควชอมาตเมืองแพะ ขุนดำมชนพ่ายหนี
 พอกจขนชอกกู ชอพระรามคำแหง เพื่อกูฟ่งช้างขุนดำมชน
 เมื่อชวพ่อกู กุบ่าเรอแก่พ่อกู กุบ่าเรอแก่แม่กู กุได้
 ควเนื้อควปลา กุเอามาแก่พ่อกู กุได้หมากส้มหมากหวาน
 อันใดกินอรอยกินดี กุเอามาแก่พ่อกู กุไปคั่นวังช้างได้
 กุเอามาแก่พ่อกู กุไปที่บ้านท่าเมือง ได้ช้างไถงวง ได้บัว
 ได้นาง ได้เงินได้ทอง กุเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตาย ยังพ่อ
 กุพวบ่าเรอแก่พ่อกู ดั่งบ่าเรอแก่พ่อกู พ่อกูตาย จึงได้เมือง
 แก่กูทั้งกตม ”

บรรดาจารึกของพระเจ้าติโลไทยก็กล่าวถึงความรุ่งโรจน์
 พระองค์ ผิดไปจากบรรดาจารึกในประเทศกัมพูชา ทั้งใน
 อาจยกเวณจารึกหลักใหญ่ที่ปราสาทพิฆานอากาศซึ่งเป็นของ
 พระมเหสีองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ความกังวลที่จะมีตักษณะดังเดิมเป็นตนเองของบรรดา
 พระราชาแห่งอาณาจักรสุโขทัยเพื่อให้ผิดไปจากประเพณี
 ขอมัน ก็มีแสดงอยู่ในตัวอักษรด้วย พ่อขุนรามคำแหงไม่
 ได้เป็นผู้ทรง “ คิดค้น ” ตัวอักษรไทยขึ้น ตัวอักษรที่ใช

ในศิลาจารึกของพระองค์มาจากอักษรขอมหวัดในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งชาวสยามแห่งอาณาจักรสุโขทัยคงจะได้รับนำมาใช้และดัดแปลงไป พ่อขุนรามคำแหงทรงมีความเฉลียวฉลาดเป็นเลิศในการดัดแปลงตัวอักษรที่เขียนเป็นพยางค์ของขอมซึ่งได้รับแบบมาจากอินเดีย มาแก้ไขให้เป็นตัวอักษรที่เขียนเรียงพยางค์หรือเขียนพยางค์เรียงตามกัน และเครื่องหมายสระก็อยู่บนบรรทัดเดียวกับพยางค์นั้น อย่างไรก็ดี กิ่งก้านของอยู่ที่เขียนสระไว้ทางด้านซ้ายของพยางค์นั้นจะใช้ประสม (ยกเว้นสระอาซึ่งเขียนไว้ทางขวาเช่นเดียวกับในประเทศกัมพูชาและประเทศอินเดีย) ความขัดข้องข้อนี้เป็นเหตุให้พระราชที่ครองราชย์ต่อมาดัดแปลงไปใช้การเขียนสระตามแบบเดิม แต่ก็ยังคงรักษาการแบ่งพยางค์ออกเป็นหมู่และเขียนเรียงอยู่บนบรรทัดเดียวกัน

ต่อไปเราจะย้อนกลับมาพูดถึงทางด้านศิลปอีก ตั้งแต่ตรงกันข้ามที่มีปรากฏอยู่ระหว่างปราสาทขอมกับพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พระพุทธรูปแบบลพบุรีกับแบบสุโขทัย ที่มีปรากฏอยู่เช่นเดียวกันในการแสดงภาพเล่าเรื่อง ที่ปราสาทนครวัด บันทายฉมาร์ และ บายน ในประเทศกัมพูชา ภาพ

เล่าเรื่องเกี่ยวกับเทพนิยายหรือทางด้านประวัติศาสตร์ มัดัก
อยู่เป็นภาพหุ่นค้ำบนผนังระเบียงซึ่งได้รับแสงสว่างอย่างดี และ
ในวันนักขัตฤกษ์ ประชาชนก็อาจมาเดินดูได้อย่างสะดวก ที่
ตู้โซทัยกั้นตรงกันข้าม ภาพสลักที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ
นั้นสลักเป็นรอยอยู่บนแผ่นหินขัดและเอาไปฝังไว้กับเพดาน
อุโมงค์อันมีคันทันแคบ ๆ ภายในผนังมณฑปของวัดศรีชุม

ณ ที่นี้ข้าพเจ้าจะหยุดกล่าวถึงสิ่งตรงกันข้ามระหว่าง
ศิลปแบบสุโขทัยกับศิลปในประเทศกัมพูชา ข้าพเจ้าคิดว่า
เราอาจอธิบายความแตกต่างนี้ได้ว่าเป็นความพยายามที่จะ
เป็นอิสระของชนชาติไทย ซึ่งเมื่อเมื่อก่อนนั้นแล้วย่อมพยายาม
ให้หลุดพ้นจากประเพณีของผู้ปกครองเก่าของตน แต่ข้าพเจ้า
ก็ไม่ได้หมายความว่าช่างสุโขทัยตั้งใจหรือทำไปโดยรู้ลึก
ตนว่าจะสร้างงานศิลปให้ตรงข้ามกับศิลปกรรมของขอม
ข้าพเจ้าไม่เชื่อเป็นอันว่า ช่างไทยจะศึกษาเครื่องประกอบแต่
ละส่วนของพระพักตร์ของพระพุทธรูป และพยายามสร้างแต่ละ
อย่างให้ขัดกันกับเครื่องประกอบบนพระพักตร์ของพระพุทธรูป
แบบดพบูรีของขอม ถึงที่ข้าพเจ้าต้องการกล่าวก็คือว่า
ช่างไทยทำงานในบรรยากาศแห่งการปฏิวัติ ในปฏิริยาต่อ

ด้านสิ่งซึ่งเป็นขอมทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะทั้งทางด้านการเมือง
สังคม หรือทางด้านพุทธบัญญัติ ไม่ว่าชาวไทยจะเข้าไปโดย
รู้สึกตัวหรือไม่ เขาก็ได้สร้างศิลปกรรมแบบที่แตกต่างที่สุด
จากศิลปขอม

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นแค่เพียงข้อคิดเห็น ข้าพเจ้า
ยังมีข้อพิพาทอีก จากสิ่งที่เกิดขึ้นทางภาคใต้ของกลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา ซึ่งแสดงถึงการหลุดพ้นจากอำนาจการปกครอง
ของขอมเช่นเดียวกัน

ช่างทางแม่น้ำเจ้าพระยาคนใดทำงานในถิ่นซึ่งได้รับ
อิทธิพลทางศิลปจากชนชาติมอญและขอมลึกซึ้งกว่าดินแดน
แถบเมืองสุโขทัย แต่ถึงที่ข้าพเจ้าเห็นว่าสำคัญเช่นเดียวกัน
ก็คือว่า ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เจ้าเมืองชนชาติ
ไทยที่อุทอง* (ในแถบจังหวัดสุพรรณบุรี ราว ๑๐๐ กิโลเมตร
ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ) ต้องทิ้งถิ่นฐาน
ของตนเพื่อหลบหนีอหิวาตกโรค มาสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น
บนเกาะซึ่งเกิดจากแควของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน
บรรจบกัน ณ กรุงศรีอยุธยาก็มีราชวงศ์ใหม่เกิดขึ้น และ

* คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) กรองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา
ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๓-๑๘๑๒

แทนที่จะต่อต้านกับระบบกษัตริย์ขอม ณ เมืองพระนครใน
ประเทศกัมพูชา กลับรับเอาระบบนั้นมาปฏิบัติแม้แต่ในราย
ละเอียด

ที่กรุงศรีอยุธยา แม้ว่าพระราชินีได้ทรงเป็นเทวดา
แต่ก็ทรงเป็นคล้ายๆกับพระพุทธเจ้าที่ยังมีพระชนม์อยู่ คือเป็น
“พระพุทธเจ้าอยู่หัว” และรัชทายาทก็เป็น “หน่อพุทธางกูร”
ราษฎรต้องเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาท” และศัพท์เขมรที่ใช้กับบุคคลและกิจของเจ้านาย
ก็นำมาใช้กันในราชสำนักที่กรุงศรีอยุธยา พระราชาไทยก็
ปรากฏพระองค์ในพระราชวังโดยประทับอยู่ที่ตึกหับญชรภายใน
ท้องพระโรง และเมื่อเสด็จออกนอกพระราชวัง ประชาชน
ที่เฝ้าพระชนกของพระพักตร์ ก็อาจจะถูกตำรวจซึ่งนำเสด็จ
ไปยังนั้นตายด้วยถูกกระสุนดินเผา

กฎหมายซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่รัชกาลแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ก็นำเอาส่วนใหญ่ของกฎหมายเก่าของขอมมาใช้อีก กฎ
มนเทียรบาลซึ่งเป็นกฎหมายที่อ่านเข้าใจได้ยากนั้น จะเขา
ใจได้อย่างแจ่มแจ้งก็ต่อเมื่อมีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับ
ราชสำนักที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชา

ในขณะเดียวกัน ทางด้านสถาปัตยกรรม ปราสาทขอม ก็กลายเป็นปรากฏการณ์ที่กรุงศรีอยุธยา สำหรับพระพุทธรูป ก็เกิดมี “ ต่อกุดช้างอุทอง ” ซึ่งอาจเรียกได้ว่า “ ต่อกุดช้าง รุ่งแรกที่กรุงศรีอยุธยา ” เป็นต่อกุดช้างที่แสดงถึงการก่อกำเนิดมา ใช้แบบรูปของขอมอีก หรือจะกล่าวให้ถูกต้องก็คือเป็นการ ถัดมาจกต่อกุดช้างขอม โดยมีสิ่งใหม่เข้ามาปน เป็นคันทวารค์มีเป็นเปลวบนพระเศียร พระพุทธรูปและขอมวดพระเกศาที่ เด็กดง นอกจากนั้นพระพุทธรูปแบบอุทองก็จะมีแต่ลักษณะ ของต่อกุดช้างขอมที่เมืองลพบุรี คือมีไวรพระศก พระขนงเป็น เส้นตรง พระนาสิกตรงต่อออกมาจากพระนขา และพระ หนุเบงเป็นปมยื่นออกมาทาง ๒ ข้าง

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีส่วนสัมพันธ์กันระหว่าง ระบบการปกครองและสังคมกับลักษณะหน้าตาของรูปเคารพ ไม่ใช่เพราะเหตุที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินแห่งอาณาจักร สุโขทัย ทรงคิดว่าพระองค์เป็น “ พ่อ ” ของประชาชนของ พระองค์ และได้ทรงเรียกเก็บภาษีจากพวกพ่อค้า ที่ช้าง สุโขทัยประดิษฐ์ให้พระพุทธรูปมีพระพักตร์เป็นวงรูปไข่ พระ ขนงโค้ง และพระนาสิกโค้ง และการที่ช้างรุ่งแรกที่กรุง

ศรีอยุธยาสร้างพระพุทธรูปใหม่พระพักตร์สี่เหลี่ยม มีพระขนง
และพระนาสิกเป็นเส้นตรง ก็ไม่ได้เป็นเพราะเหตุว่าพระราช
ที่กรุงศรีอยุธยาทรงคิดว่าพระองค์เป็นพระพุทธรูปเจ้าที่ยังคงมี
พระชนม์อยู่ หรือแต่จัดออกขุนนางทางลัทธิพราหมณ์

สิ่งที่ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นไปได้ก็คือ ความเกลียดชังที่
ชาวไทยสมัยสุโขทัยมีต่อการปกครองของขอม ชักนำไปให้ช่าง
เลือกเอาแบบพระพุทธรูปที่อยู่ห่างไกลที่สุดจากพระพุทธรูป
ขอม และการที่พระราชผู้สร้างกรุงศรีอยุธยาทรงนำเอา
ระบบการปกครองของขอม ที่เมืองพระนครกลับมาใช้ก็เป็น
เหตุให้ช่าง ณ กรุงศรีอยุธยาหันมาดัดแปลงประเพณีของสกุล
ช่างขอมที่เมืองลพบุรีอีก

ความเจริญของศิลปสุโขทัยไม่ได้คงอยู่นานกว่า ๑๐๐ ปี
การที่อาณาจักรสุโขทัยต้องยอมแพ้แก่อาณาจักรอยุธยาและ
สูญเสียดัสดิภาพไป เป็นเหตุให้กำลังวังชาและลักษณะดั้งเดิม
ของช่างสุโขทัยต้องเสื่อมสูญไปด้วย แต่ก็อาจนับได้ว่าช่าง
สุโขทัยได้สร้างรูปศิลปกรรมชิ้นใหม่ และอิทธิพลของศิลป
แบบนี้ได้แผ่ขยายครอบคลุมดินแดนทางภาคเหนือของกลุ่ม
แม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด เป็นคั่นว่าที่เมืองเชียงใหม่ ตลอดจน

จนภาคกลางและภาคใต้ ที่กรุงศรีอยุธยาเอง ในไม่ช้าตัก
ข่างอุทงก็มั่งตักข่างอื่นเข้ามาแทนที่ เป็นตักข่างที่รวบรวม
รวมลักษณะบางประการของประเพณีขอมเข้าไว้กับการคิด
ค้นซึ่งเป็นลักษณะของศิลปแบบสุโขทัยโดยเฉพาะ

แต่ศูนย์กลางแห่งการคิดค้นและการสร้างสรรค์ก็ค่อย
ขาดไปแล้ว และเราก็จะไม่ได้เห็นความงามสมบูรณ์แบบ
เห็นอมนุษย์บนพระพักตร์ของพระพุทธรูปแบบสุโขทัยอีก รวม
ทั้งพระศรีรกายอันไม่แต่ดังถึงเพศ ความอ่อนช้อยอย่างงด
งาม และความเคลื่อนไหวของพระพุทธรูปปางดีดาที่เป็น
เสมือนครอบงำจักรวาลทั้งหมดโดยทางธรรม

สมัยสุโขทัย

จดหมายของ นาย A.B. Griswold

ถึง ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์

ท่านศาสตราจารย์เซเคส์

ผมได้อ่านด้วยความเพลิดเพลินเกี่ยวกับคำพรรณนา
ของท่านถึงบรรยากาศทางด้านจิตใจในขณะที่ศิลปสุโขทัยเกิด

๕ คำบรรยายของท่านไม่ได้แสดงแต่เฉพาะความจริงเท่านั้น แต่ยังให้คำแนะนำสำหรับการค้นคว้าต่อไปเป็นอย่างดีอีกด้วย ผมรู้สึกปิติจากคำกล่าวของท่านที่อ้างถึงผลการค้นคว้าของ ผมเกี่ยวกับคดีปไทย และยินดีที่ท่านเห็นว่าการกำหนดอายุ เวตาของผมใช้ได้

เนื่องจากท่านได้กรุณาให้ผมวิจารณ์บทความของท่าน ผมจึงใคร่ที่จะเสนอแนะว่าผลสรุปของท่านเกี่ยวกับ ความคิดเห็นของผมนั้น ยังไม่ตรงกับความต้องการของผมอยู่ ข้อ ๓ คือ ความคิดของผมเกี่ยวกับส่วนต่าง ๆ ที่ไปผสมกัน เข้าเป็นลักษณะของพระพุทธรูปแบบสุโขทัย

ผมไม่ได้ตั้งใจที่จะแสดงกฎเกณฑ์ที่แน่นอนและชัดเจน ๕๕ ทงนเพราะยังมีอีกหลายอย่างที่เรายังไม่ทราบ ผมต้องการ แต่เพียงจะ๕๕ ถึงส่วนต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งน่าจะคำนึงถึง๕๕ หมด รวมทั้งแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญ๕๕ ของส่วน เหล่านี้ด้วย

ท่านได้กล่าวถึงส่วนผสมทั้งสามที่ผมได้เขียนไว้ คือ การดอกรูปที่ต่ำกว่า อิทธิพลของคัมภีร์ภาษาบาลี และ การเขียนแบบธรรมชาติโดยไม่ได้ตั้งใจ แทนที่จะกล่าวย้อนถึง

เหตุผลดั้งเดิมของผม ซึ่งตั้งใจจะแต่งแก่ผู้อ่านที่ไม่ได้เป็นผู้
เชี่ยวชาญทางศิลปของภาคอาเซมอาคนเย ณ ที่นี้ ผมจะ
กล่าวแต่เพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับส่วนผสมทั้งสามนี้ และจะกล่าว
ถึงส่วนผสมอื่น ๆ ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน

ในการสร้างพระพุทธรูปโดยทั่วไป ผมคิดว่าการเลียน
แบบเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ศิลปการสร้างพระพุทธรูปได้
สืบต่อจากพ่อไปยังลูก จากครูไปยังศิษย์ เหตุนี้ จึงกลายเป็นกฎเกณฑ์ที่ซ้ำ ๆ กันต่อไปอย่างไม่รู้สิ้นสุด

ในประเทศไทย ผมชอบเผ่าคือการสร้างพระพุทธรูปใน
โรงงาน ที่ผลิตพระพุทธรูปแบบเดียวกันและราคาไม่สูงแพงนัก
เนื่องจากใช้วิธีปั้นหุ่นขี้ผึ้ง ในขั้นแรกช่างจึงต้องทำแกนดิน
ก่อน ต่อจากนั้นก็หุ้มแกนดินด้วยขี้ผึ้ง และตั้งรูปโกดนั้น
ผ่านต่อไปยังมือของช่างผู้ช่วยอีกหลายคน แต่ละคนก็เพิ่ม
รายละเอียดเดิมลงไปในขี้ผึ้งนั้น บางส่วนก็เพิ่มเติมด้วยเครื่อง
มือ บางส่วนเป็นคันว่าหน้า ผม และฐานบัว ก็อาจเพิ่มเติม
โดยใช้แม่พิมพ์หินสับเล็ก ๆ วิธีการทุ่มแรงงานเช่นนี้ทำให้
พระพุทธรูปเป็นแบบเดียวกัน และวิธีการเช่นเดียวกันก็คงจะ
ได้ใช้ในสมัยสุโขทัยด้วย ได้ค้นพบตัวอย่างแม่พิมพ์ที่สุโขทัย

และถึงแม้จะไม่ได้พบแม่พิมพ์เหล่านี้ จำนวนพระพุทธรูปแบบ
สุโขทัยขนาดเล็กที่มีลักษณะเช่นเดียวกันเป็นจำนวนมาก ก็ทำ
ให้คิดได้ว่าช่างสุโขทัยคงใช้วิธีการที่กล่าวมานี้

แต่พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่มีราคาแพงและทำตามคำ
สั่งของผู้เข้านทำอย่างไร ปัจจุบันนี้ผู้เช่าพระพุทธรูปก็คง
จะกล่าวถึงรูปใดรูปหนึ่งที่มีอยู่แล้ว และบอกช่างให้เลียนแบบ
พระพุทธรูปองค์นั้น แบบที่เขาเลือกอาจเป็นพระพุทธรูปที่ตก
ทอดอยู่ในสกุล หรือเป็นรูปเคารพอยู่ในวัดซึ่งเขาไปกราบ
ไหว้เสมอ หรือเป็นพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงในแคว้นนั้น (ผม
ได้สังเกตเห็นว่าในเมืองเชียงใหม่มักเป็นรูปพระสิงห์ และใน
เมืองนครศรีธรรมราช ก็เป็นรูปพระอิหังค์) บางครั้งก็มี
เหตุผลพิเศษในการเลียนแบบพระพุทธรูป สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ดำรงราชานุภาพได้ทรงสั่งให้หล่อรูปสัมฤทธิ์ขยายเลียนแบบ
พระพุทธรูปแต่โบราณ เพื่อตั้งเป็นตัวอย่างแบบศิลป์ในพระ
ระเบียบวัดเบญจมบพิตร ระหว่างสงครามโลกครั้งที่แล้วก็ได้
สร้างรูปจำลองพระแก้วมรกตอย่างดัดๆ และประดิษฐ์ฐาน
แทนที่องค์เดิมซึ่งเชิญไปไว้ยังที่อื่นซึ่งปลอดภัยกว่า พระบาง
ซึ่งประดิษฐ์ฐานอยู่ที่วัดใหม่ในเมืองหลวงพระบางก็เป็นรูป

จำลององค์จริง ที่เก็บต้นกุ่มอยู่ในห้องมหรภณท์ภายในพระราชวัง ในสมัยก่อนมีเหตุผลหลายประการในการสร้างรูปจำลองของพระพุทธรูปที่เคารพนับถือกันมาก พระพุทธรูปองค์ที่มีปาฏิหาริย์มักจะถูกขโมยหรือยึดไป ดังนั้นเจ้าของที่ระมัดระวังจึงอาจซ่อนองค์จริงและสร้างรูปจำลองขึ้นแทนที่ ถ้าเจ้าของคนใดจำเป็นต้องยอมยกพระพุทธรูปของเขาให้แก่เพื่อนบ้านที่มีอำนาจมากกว่า เขาก็สร้างรูปจำลองขึ้นโดยหวังว่ารูปใหม่นี้อาจจะได้รับแบ่งอิทธิฤทธิ์มาจากองค์เดิมบ้าง นอกไปจากความจำเป็นเหล่านี้แล้ว ก็ยังมีเหตุผลทางศาสนาอีกที่ทำให้มีการจำลองพระพุทธรูปขึ้น คือผู้มีใจบุญสุนทานย่อมเชื่อว่าพระพุทธรูปแต่ละองค์ควรจะเวียนแบบมาจากรูปที่เก่ากว่า และรูปเก่ากว่านั้นเองก็จำลองมาจากรูปที่เก่ากว่าอีกชั้นหนึ่ง ชั้นไปเรื่อย ๆ จนถึงองค์เดิมตามนิยายที่กล่าวกันว่าช่างผู้สร้างรูปพระพุทธรูปองค์เป็นอย่างดี

ผู้เข้าพระพุทธรูปที่ต้องการรูปจำลองเพื่อหอดอกดวงผู้อื่น อาจต้องการให้รูปจำลองนั้นเหมือนรูปเดิมเท่าที่ช่างสามารถจะเลียนแบบได้ แม้ว่ามาตรฐานในการพิจารณาลักษณะของพระพุทธรูปในประเทศไทยสมัยก่อนคงจะไม่ดีแน่

นอนนัก ผู้เข้าพระพุทธรูปที่เลื่อมใสในศาสนาหรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ก็คงจะพอใจ ถ้าช่างผู้จำลองสามารถรักษา “แก่น” ของพระพุทธรูปองค์เดิมไว้ได้ โดยการรักษาดักษณะรูปภาพที่มองเห็นได้ชัด แต่เขาก็คงไม่สนใจว่าช่างจะรักษา “แบบศิลป์” ของพระพุทธรูปองค์นั้นไว้ด้วยหรือไม่ ดังนั้น ผู้เข้าพระพุทธรูปในสมัยก่อนก็คงยินดีต่อการเหมือนแบบเดิมของรูปจำลอง ซึ่งเราในปัจจุบันจะเห็นว่าไม่เหมือนเลยแม้แต่น้อย

ข้าพเจ้าแน่ใจว่าส่วนใหญ่ของพระพุทธรูปในศิลปะสุโขทัย คงเป็นการเลียนแบบมาจากพระพุทธรูปที่ได้รับการยกย่องเพียง ๒-๓ องค์ พระพุทธรูป ๒-๓ องค์คงประดิษฐานอยู่ในราชธานี หรือในเมืองข้างเคียง ปัญหาที่มีอยู่ที่คือว่าพระพุทธรูปที่มั่วซั่วเลื่องเล่านั้น ปรากฏขึ้นได้อย่างไร

ช่างที่สร้างรูปเหล่านั้นคงได้ใช้ความคิดดั้งเดิมของตนเองมากกว่าที่ตนตั้งใจ ในขณะที่เขาคิดว่าเขากำลังเลียนแบบ เขาก็ไม่ได้ทำดังนั้น เพราะเหตุว่าแท้ที่จริงเขากำลังสร้างแบบใหม่ที่ไม่เหมือนแบบเดิมขึ้นมา และในสายตาของเรา

ในปัจจุบัน ก็เห็นว่าไม่เหมือนกับพระพุทธรูปองค์ใดเลยที่เคยมีมาแต่แต่ก่อน

ช่างเหล่านั้นคงไม่มีพระพุทธรูปต้นแบบอยู่เฉพาะหน้าเมื่อเขาร่างงานของเขาขึ้น ประติมากรสุโขทัยที่ดีที่สุดก็คงทำงานจากภาพตามอุดมคติของเขานั้นเอง เช่นเดียวกับจิตรกรที่ดีที่สุดของอินเดียผู้ไม่เคยมีแบบมาั่งให้วาด แต่วาดขึ้นจาก “ภาพที่เขาจำได้” ประติมากรสุโขทัยคงใช้การเข้าสมาธิเพื่อกำหนดภาพตามอุดมคติขึ้น แต่การระลึกรังอย่างขรรคมคาก็คงจะมีผลเช่นเดียวกัน ภาพตามอุดมคติของเขาจะเป็นการผสมกันระหว่างพระพุทธรูปรุ่นก่อนหลายรูปที่เขารู้จักและเคยกราบไหว้มาตั้งแต่เด็ก เขาคงจำลักษณะรูปร่างได้ดี ลักษณะเหล่านั้นคงปรากฏขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามคำบอกเล่าที่เขาเคยได้ยินมา เขาอาจจำลักษณะรูปร่างของพระพุทธรูปเหล่านั้นได้ชัดเจนน้อยลง โดยเฉพาะถ้าพระพุทธรูปเหล่านั้นสร้างด้วยศิลา ศิลปกรรมชิ้นเอก ๆ ของสุโขทัยหล่อด้วยสัมฤทธิ์ และสัมฤทธิ์ย่อมต้องการศิลปะแบบที่อ่อนไหวและสง่างาม ซึ่งเหมาะแก่ภาพของความจำที่ผสมกันหรือภาพที่ปรากฏขึ้นในขณะเข้าสมาธิ

เพื่อให้่ายเข้า ผมจึงได้เขียนตอนสุดท้ายคล้ายกับว่า
ผมคิดว่า “ศิลปะแบบสุโขทัย” เกิดขึ้นในทันทีทันใดจาก
การเปลี่ยนแปลงจากภาพในความทรงจำของพระพุทธรูปรุ่น
ก่อนสุโขทัย ความจริงการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้คงต้องเป็นไป
อย่างช้า ๆ ในขั้นต้นคงมีการลอกแบบพระพุทธรูปก่อนสมัย
สุโขทัยที่สร้างขึ้นด้วยศิลา พร้อมด้วยมีการเปลี่ยนแปลงเพียง
เล็กน้อย งบประมาณพระพุทธรูปปูนปั้นหรือลัทธิฤๅษี ด้วยวิธีเช่นนี้
แบบหัวเดียวหัวต่อย่อมเกิดขึ้น ต่อมาก็จะมีการลอกแบบ
ภาพในความทรงจำของพระพุทธรูปแบบหัวเดียวหัวต่อก
พร้อมด้วยมีการเปลี่ยนแปลง พระพุทธรูปที่แตกต่างออกไป
จึงเกิดขึ้นอีก วิธีการเช่นนี้จะมีย่อยต่อไปจนกระทั่งพระพุทธรูป
ลัทธิฤๅษี “แบบคดงอติดกันสูง” จะเกิดขึ้น ด้วยเหตุว่า
ผมไม่สามารถสืบบรรดาพระพุทธรูปในระยะเปลี่ยนแปลงนี้ได้
อย่างแน่นอน ผมจึงจะไม่กล่าวถึงพระพุทธรูปเหล่านี้ และ
จะเปรียบเทียบพระพุทธรูปแบบก่อนสุโขทัยกับพระพุทธรูป
สุโขทัย “แบบคดงอติดกันสูง” โดยตรง

ถ้าจะถามว่าพระพุทธรูปแบบก่อนสุโขทัยแบบไหนให้
อิทธิพลแก่พระพุทธรูปแบบสุโขทัยมากที่สุด ความเห็นทั่วไป

จนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็จะตอบว่า พระพุทธรูปแบบ
เขียงแผ่นและดังกา

ปัจจุบันอาจยกเด็กพระพุทธรูปแบบเขียงแผ่นออกไปได้
เพราะเหตุที่เราได้ตกลงกันแล้วว่าพระพุทธรูปแบบนี้ไม่ได้
เกิดขึ้นก่อนศิลปะแบบสุโขทัย

ยากที่จะกำหนดอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบดังกล่าวไป
ได้ ผมสงสัยว่าพระพุทธรูปแบบนี้จะมีอิทธิพลมากมายนัก
หรือ เพราะเหตุว่าคงจะไม่มีจำนวนมากพอที่จะลบด้าน
ความทรงจำเกี่ยวกับแบบอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากกว่า
ได้ บางทีรัศมีเป็นเปลวซึ่งอยู่เหนือพระอุษณัษะ (เกตุมาตา)
อาจได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะดังกล่าวได้ แต่ก็อาจได้รับมา
จากบรรดาพระพุทธรูปสมัยพุทธที่เมืองเนกปตัม (Negapatam)
ทางภาคใต้ของประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน บางครั้งผมคิดว่า
ลักษณะสามมิติและรูปร่างอันอ่อนช้อยของพระพุทธรูป
สุโขทัยแบบ “คลาสิกัลลิสต์” อาจได้รับอิทธิพลมาจาก
ช่างทางประเทศอินเดียภาคใต้ผู้ผลิตประติมากรรมแบบพระ
ศิวนาฏราช ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะสุโขทัยกับศิลปะดังกา
และอินเดียภาคใต้ สัมควรอย่างยิ่งที่จะมีการศึกษากันต่อไป

ลักษณะที่ ๓ ก็คือพระพุทธรูปแบบดพบูรี แม้ว่าพระพุทธรูปแบบนี้มีอยู่จริง แต่ก็ไม่จำเป็นต้องนำมาคำนึงถึง ท่านศาสตราจารย์ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ในขณะที่พระพุทธรูปแบบอุทองได้รับอิทธิพลอย่างมากมาจากพระพุทธรูปแบบดพบูรี แต่อิทธิพลนี้ไม่เคยปรากฏเลยในพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ขอนผมเห็นด้วยกับท่านอย่างเต็มที่

ยังมีอิทธิพลของพระพุทธรูปอีก ๒ แบบซึ่งจะแน่นอนกว่า คือพระพุทธรูปแบบทวารวดีและแบบบายของขอม ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เราอาจกล่าวได้ว่า ในจำนวนพระพุทธรูปแบบก่อนสุโขทัย พระพุทธรูปทั้ง ๒ แบบนั้นคงมีอยู่ที่สุโขทัยมากกว่าแบบอื่น ๆ นาย Dupont ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าการผลิตศิลปกรรมแบบทวารวดีไม่ได้หยุดยั้งเมื่อพวกขอมเข้าครอบครองภาคกลางของประเทศไทย อย่างน้อยศิลปแบบทวารวดีก็ดัดแปลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือหลังกว่านั้น และคงเป็นศิลปที่ยังมีชีวิตอยู่เมื่อศิลปแบบสุโขทัยจะเริ่มขึ้น ถึงแม้จะไม่เป็นเช่นนั้น ตัวอย่างของพระพุทธรูปแบบทวารวดีก็มีอยู่ที่เมืองสุโขทัย องค์หนึ่งมีแสดงอยู่เป็นรูปที่ ๒๕ ในหนังสือเรื่อง Buddhist Art

in Siam ของนาย Le May นอกจากนกัมพระพุทธรูปของ
ขอมแบบตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๐๐ — ๑๘๐๐ ดังที่แสดงอยู่ใน
หนังสือเรื่อง Collections khmères du Musée Albert
Sarraud ของนาย Groslier แผ่นที่ ๖ แผ่นที่ ๘ รูปที่ ๓
และแผ่นที่ ๑๐ รูปที่ ๑ แม้ว่าพระพุทธรูปสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒
ศิลปะแบบทวารวดีและบายน แต่พระพุทธรูปส่วนใหญ่ในศิลปะ
ทั้งสองแบบก็เป็นพระพุทธรูปศิลา และพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่
ย่อมเป็นตัวอย่างให้เลียนแบบได้ง่ายยิ่งกว่าพระพุทธรูป
สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ถ้าเราเปรียบเทียบพระพุทธรูปสุโขทัยแบบกลางดึกขันธ์
ดั่งกับพระพุทธรูปแบบทวารวดีและบายน ก็จะเห็นว่ามรดกศิลปะ
คล้ายคลึงกันหลายประการ เป็นต้นว่า สมุดพระเกศอาสน์
พระเศียรและพระเกตุมาลา ใบพระกรรณยาว ถอดลายบนผ้า
พระหัตถ์และผ้าพระบาท พระองค์ไม่แสดงลักษณะทางเพศ
(ทั้งหมดนี้เป็นสัญลักษณ์ของ “มหาบุรุษลักษณะ”)
พระพักตร์แสดงถึงสมาธิเยียบสงบ พระเนตรปิดครึ่งหนึ่งและ
ทรงแย้มพระโอษฐ์นิด ๆ ขอบพระโอษฐ์มีเส้นดัดเป็นรอยอยู่
โดยรอบ ไม่มีไรพระศก ผ้าจีวรไม่มีริ้ว บางแบบสนิทกับ

พระองค์ ดำหรับพระพุทธรูปสุโขทัยประทับยืนก็ทรงห่มคลุม คล้ายกับพระพุทธรูปแบบทวารวดีและบายน แต่พระพุทธรูปสุโขทัยปางดังกล่าวก็ทรงห่มเฉียงคล้ายกับพระพุทธรูปประทับยืนแบบทวารวดีองค์หนึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พระพุทธรูปสุโขทัยปางประทับนั่งก็ทรงห่มเฉียงเช่นเดียวกับพระพุทธรูปแบบทวารวดีและบายน

ความคล้ายคลึงกันเหล่านี้ไม่อาจเป็นไปได้โดยบังเอิญ ข้างสุโขทัยคงต้องลอกแบบมาจากสกุลช่างทวารวดีหรือบายนหรือทั้ง ๒ สกุล เนื่องจากพระพุทธรูปศาสนาที่สุโขทัยอยู่ในลัทธิหินยานซึ่งแผ่มาจากดินแดนของพวกมอญเป็นครั้งแรก พระพุทธรูปแบบทวารวดีจึงอาจจะใช้เป็นต้นแบบมากกว่า (พระพุทธรูปสุโขทัยบางองค์ ซึ่งผมคิดว่าเป็นระยะหัวเดียวหัวค่อ ก็ดูเหมือนจะมีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปแบบทวารวดีเป็นพิเศษ) คงเป็นศิลปแบบทวารวดีที่ให้รากฐานแก่ช่างสุโขทัย และพระพุทธรูปในศิลปแบบบายนบางรูปก็เพิ่มเติมลักษณะอื่นให้บ้าง

แต่ถ้าความคล้ายคลึงระหว่างพระพุทธรูปสุโขทัยแบบคลาสิกชั้นสูงกับพระพุทธรูปแบบทวารวดีและบายนเกิดจาก

การเขียนแบบแล้ว ความแตกต่างระหว่างศิลปสุโขทัยกับ
ศิลปท่งต้องซึ่งก็มีย่อยอย่างมากมายเช่นเดียวกันนั้น เกิดขึ้น
จากอะไรเล่า

คำตอบข้อแรกก็คือว่า แม้พระพุทธรูปที่เป็นต้นแบบ
จะมีลักษณะเป็นแบบศิลปโดยเฉพาะของตน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า
พระพุทธรูปที่เขียนแบบจะต้องอยู่ในศิลปแบบนั้นด้วย
การเขียนแบบไม่ได้ทำขึ้นโดยตรง แต่ทำผ่านทางภาพใน
ความทรงจำ

ข้อที่สองก็คือ ผมไม่ได้กล่าวถึงระยะหัวเฉียวหัวค่อเฉย
ระยะนี้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างมากมาย

ข้อสุดท้ายก็คือ ในภาพความทรงจำซึ่งมีการประปน
กันอย่างมากมายจากที่ต่าง ๆ นั้น ก็มีอิทธิพลอื่น ๆ ผสม
อยู่ด้วย อิทธิพล ๒ แบบมาจากวรรณคดี

คัมภีร์วรรณคดีภาษาบาลีซึ่งแต่งขึ้นในเกาะลังกาใน
สมัยกลาง ไม่เพียงแต่กล่าวซ้ำถึง “ลักษณะเห็นมนุษย์”
รุ่นแรก ๆ เท่านั้น (ซึ่งแสดงว่าศิลปสุโขทัยได้เขียนแบบพระ
พุทธรูปแบบทวารวดีและบายนมาอย่างถูกต้อง) แต่ยังเพิ่ม
เติมสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นด้วย ลักษณะใหม่ ๆ เหล่านี้ ได้ขยาย

ลักษณะอื่น ๆ ให้เกิดความจริงไปอย่างแปลกประหลาด ทำให้ลักษณะเหมือนมนุษย์นั้นรวมเอาแขนที่ยาวเกินขนาด ฝ่าเท้าเรียบ ต้นเท้าที่ยื่นออกมา และนิ้วเท้าที่เท่ากันไว้ด้วย ลักษณะเหล่านี้อาจมีปรากฏอยู่บ้างเป็นบางครั้งในสัตว์ป่านั้นๆ แต่ก็ปรากฏอย่างชัดเจนในพระพุทธรูปปางลีลาแบบสุโขทัย เราจึงอาจแน่ใจได้ว่าคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้คงช่วยแต่งภาพในความทรงจำให้แก่จิตใจของช่างสุโขทัยเช่นเดียวกัน

ลักษณะแปลกประหลาดอื่น ๆ ก็ดูเหมือนมาจากข้อความในคำประพันธ์ภาษาสันสกฤต ที่ใช้พรรณนาลักษณะของเทวดาและวิรูปบุรุษ หรือจากกฎในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ที่ให้ไว้เป็นคำแนะนำเกี่ยวกับร่างกายของมนุษย์ เป็นต้นว่ารูปศีรษะต้องเหมือนรูปไข่ ขมวดผมคล้ายหางแมงป่อง จมูกคล้ายจะงอยปากนกแก้ว และคิ้วโค้งคล้ายคันศร คางซึ่งมีเส้นโค้งลึกก็ดูคล้ายผลมะนาว คอประกอบด้วยเส้นรอยขนาน ๓ เส้นคล้ายกับตัวหยอดของหอยสังข์ แขนเรียบและกลมคล้ายกับวงช้าง มือคล้ายกับบัวกำดั่งแย้ม และปลายนิ้วมือก็อ่อนคล้ายกับบัว ตะโพกคล้ายกับคันศรด้วย และหัวเข่าก็คล้ายกับปู ไม่มีการแสดงถึงกระดูก กล้ามเนื้อ หรือเส้นโลหิต

ผมเห็นด้วยกับท่านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแบบธรรมชาติ โดยไม่ตั้งใจ ช่วงที่สร้างพระพุทธรูปย่อมไม่อาจลืมเจ้าอาวาส หรือพระภิกษุสงฆ์ที่ตะมุตะม่อมซึ่งเป็นต้นแบบอย่างสูงในเมืองสุโขทัยขณะนั้นได้ การนึกถึงบุคคลจริงเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงภาพในความทรงจำของเขาเกี่ยวกับพระพุทธรูปแบบเก่า ๆ ไปได้บ้าง เป็นต้นว่าริมฝีปาก รูปร่าง และการครองจีวร

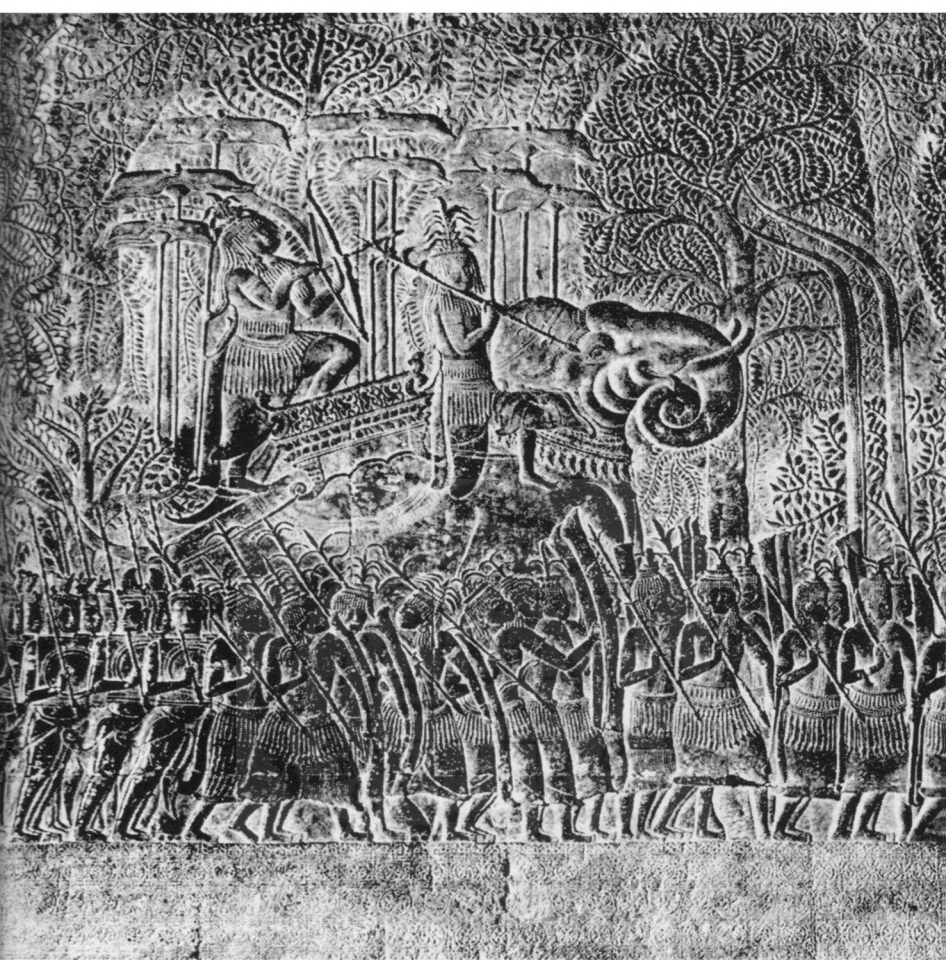
ปางต่าง ๆ รวมทั้งอิริยาบถของพระพุทธรูปในศิลปะแบบสุโขทัยก็ทำตามแบบเก่าและชนบทประเพณีที่สืบต่อกันลงมา ลักษณะเช่นนี้คงคล้ายกับส่วนที่เหลือของลักษณะรูปภาพ คือมาจากภาพในความทรงจำเกี่ยวกับพระพุทธรูปแบบเก่า ๆ ที่มีอยู่อื่น ๆ เข้ามาปนบ้าง แม้แต่พระพุทธรูปปางดีดาซึ่งเป็นดังคติคนที่น่าประหลาดใจที่สุดในศิลปะสุโขทัยก็อาจอธิบายได้เช่นเดียวกัน เท่าที่ผมทราบในศิลปะแบบทวารวดีไม่มีพระพุทธรูปปางดีดา แต่ก็มีพระพุทธรูปยืนเอียงตะโพกซึ่งในภาพตามความทรงจำอาจแนบถึงปางดีดา หรือมีฉนวนพระพุทธรูปปางดีดาก็อาจได้มาจากปางหนึ่งในพระพุทธรูป ๘ ปาง เป็นต้นว่าปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ซึ่งมี

แสดงอยู่บนภาพสลักศิลาในศิลปะแบบปาละ หรือบนพระพิมพ์
เล็ก ๆ ในศิลปะแบบนั้น

แต่พระพุทธรูปปางลีลาซึ่งมาจากภาพสลักนั้น ได้
กลายมาเป็นพระพุทธรูปตามคติที่สุโขทัยได้อย่างไร ชื่อนี้เป็น
ลักษณะของแบบศิลปะ และยุ่งยากกว่าลักษณะของรูปภาพ
เป็นอันมาก

สำหรับรูปร่างของศิลปกรรม ช่วงแต่ละคนอาจเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเขาต้องการ ทั้งนี้เพราะชนบประเพณีย่อมไม่
ขัดขวางข้อดังนี้ แต่สำหรับศิลปะทางศาสนาซึ่งมีมือข้างย่อม
สืบต่อจากบิดาตงไปยังบุตรและโดยการฝึกหัดนั้น การเปลี่ยนแปลง
เช่นนี้ย่อมยากที่จะเกิดขึ้น ที่สุโขทัยคงต้องมีขณะหนึ่ง
ที่เป็นระยะอิสระของศิลปะ ช่วงไทยซึ่งเคยนิยามการมาจาก
क्रमอยหรือขอมอาจล้มเลิกประเพณีไปชั่วระยะหนึ่ง แต่ก็มิ
ได้ทำลายประเพณีนั้น และความกระตุนเตือนให้มีการคิดค้น
ใหม่ ๆ ก็คงมาจากผู้เข้าพระพุทธรูปที่นิยมลัทธิขัณยกว่าศิลา

ขณะนี้เป็นระยะแห่งอิสรภาพของศิลปะ ซึ่งท่านได้อธิบาย
เกี่ยวกับเหตุผลทางด้านจิตวิทยามาได้เป็นอย่างดียิ่ง.

ภาพสลักระเบียงด้านใต้ปราสาทนครวัด

แสดงภาพแถวทหารไทยเดินหน้าทหารขอม

ศิลปขอม พ.ศ. ๑๖๕๐ — ๑๗๐๐

พระพุทธรูปปางลีลา

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

พระระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ฯ

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะแบบเชียงแสน (เดิมเชื่อกันว่าเก่ากว่าศิลปะแบบสุโขทัย)

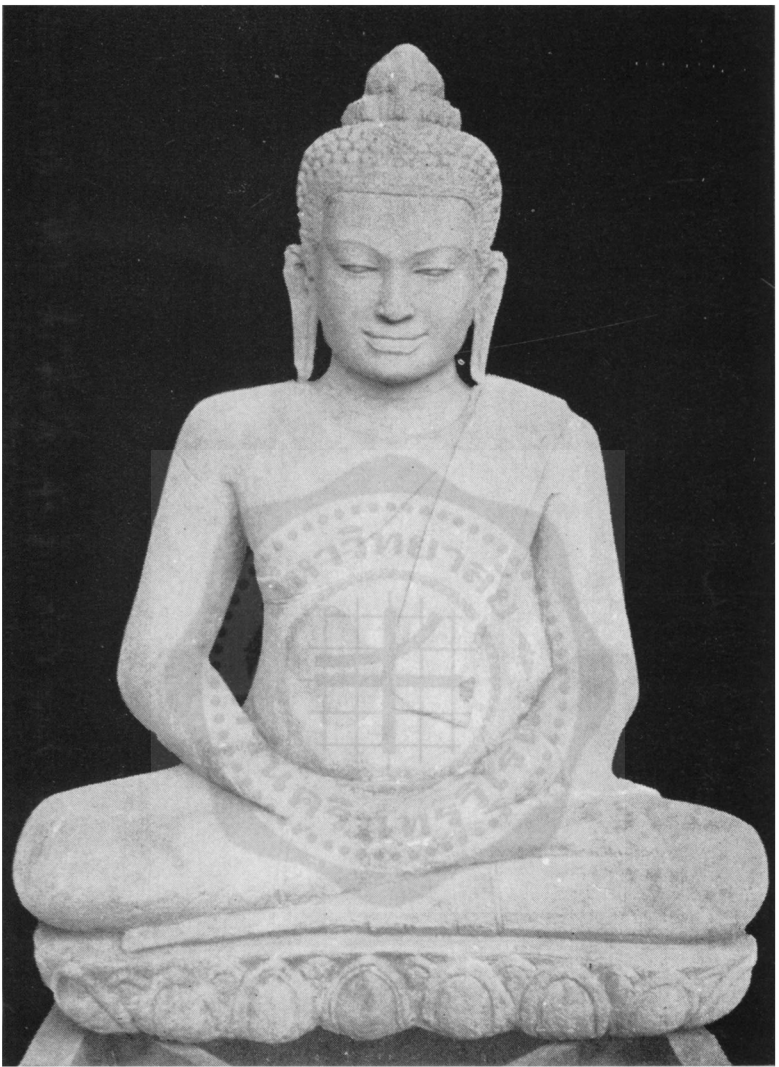
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะแบบเชียงแสน พ.ศ. ๒๐๑๓ วัดกาละกอก จังหวัดเชียงใหม่

(พึงสังเกตความแตกต่างกับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนข้างต้น)

พระพุทธรูปปางสมาธิ

ศิลปะแบบลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙
พระระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะแบบอู่ทองรุ่นที่ ๑ พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะแบบอู่ทองรุ่นที่ ๒ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙

พระระเบียงวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ฯ

ราชธานีรุ่นแรกของไทย

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ แต่ง

ตีพิมพ์ในวารสาร Arts Asiatiques ปีที่ ๓ เล่ม ๔ พ.ศ. ๒๔๔๙
ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศสและทำเชิงอรรถเพิ่มเติม
นายธนิต อยู่โพธิ์ ตรวจแก้และทำคำอธิบายที่มีคำว่า —ธ. อยู่ข้างท้าย

ในวารสาร Arts Asiatiques เด่มก่อน (ปีที่ ๑ เล่ม ๔)
ข้าพเจ้าได้พยายามอธิบายถึงสถานการณ์ที่คิดที่เก่าที่สุด
ของไทย คือ ศิลปะแบบสุโขทัย ได้เกิดและเจริญขึ้น ณ ที่
ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวอีกถึงลักษณะปฏิวัติของประติมากรรม
สุโขทัย ตลอดจนความพยายามที่จะค้นหารูปร่างที่ตรงกัน
ข้ามกับประติมากรรมขอม แม้ว่าข้าพเจ้าได้เคยกล่าวมาแล้ว
ถึงเหตุผลทางด้านการเมือง และปฏิภิกิริยาต่อต้านชนชาติ
ขอม ซึ่งตั้งเหตุนั้นก็แต่คงอยู่ในเอกสาร และยอมมีอิทธิ
พลแก่กำเนิดของศิลปะไทยในคอนค้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และ
ความเจริญต่อมาในศตวรรษนั้น แต่ข้าพเจ้าก็ยังไม่ค่อยจะ
ได้กล่าวถึงขอบเขตที่ตั้งเหตุนั้นเกิดขึ้น ในวันนั้นข้าพเจ้าจึงจะ

ได้พิจารณาโดยละเอียดถึงราชธานี^๑ของชนชาติไทย ซึ่งชาว
ขอมเรียกว่าสยาม และชาวจีนเรียกว่าเต๋ยม ราชธานี^๒นี้
คือเมืองสุโขทัยและศรีวิชัยนาคัย

เหตุที่กล่าวถึงราชธานี^๑นี้ ก็เพราะเหตุว่าในเอกสารใน
สมัยนั้น ชื่อทั้งสองนี้มักอยู่ด้วยกันเสมอ ในเอกสารที่เก่าที่
สุดคือศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ใน พ.ศ. ๑๘๓๕
พ่อขุนรามคำแหงทรงเป็น “ขุน” เมืองศรีวิชัยนาคัยและ
สุโขทัย ใน ๕๐ ปีต่อมา พระราชนัดดาของพระองค์ คือ
พระเจ้าลิไทย ก็ทรงประกาศในศิลาจารึกหลัก พ.ศ. ๑๘๐๐,
๑๘๐๒ และ ๑๘๐๔ ว่าพระองค์ทรงครองเมืองศรีวิชัยนาคัย
และสุโขทัย ก่อนที่พระเจ้าลิไทยจะเสด็จขึ้นครองราชย์ใน
พ.ศ. ๑๘๘๐ พระองค์ประทับอยู่ในเมืองศรีวิชัยนาคัยและเมื่อ
พระองค์ทรงยกกองทัพเข้ายึดเมืองสุโขทัยไว้ได้แล้ว พระองค์
จึงได้ทรงรับความเคารพจากบรรดาขุนนางทั่วพระราชอาณา
จักร และได้ทรงกระทำพิธีปราบดาภิเษก เหตุการณ์ครั้ง
นี้ดูคล้ายกับแสดงว่า ชื่อเมืองทั้ง ๒ เมืองหมายถึงราชอาณาจักร
และการครอบครองเมืองทั้งสองในขณะเดียวกันจึงหมายถึง
อำนาจอันเต็มเปี่ยมของพระมหากษัตริย์

ราชธานีอันอาจแสดงถึงการปกครองของชนชาติไทยใน
 สมัยโบราณ โดยเฉพาะชนชาติไทยที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงและ
 แม่น้ำเจ้าพระยา ประเพณีของลาวซึ่งมีคตินาจารึกถนัดนั้น
 ก็แสดงว่าเคยเรียกเมืองหลวงพระบางในปัจจุบันว่าเมืองเชียง
 ดองและเชียงทอง และนครเวียงจันทน์ว่าเมืองเวียงจันทน์และ
 เวียงคำ นาย Paul Lévy ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการ
 คูเหล่านี้ และกล่าวว่า การตั้งเมืองคูเช่นนี้เป็นแบบดั้งเดิมซึ่งยัง
 คงมีอยู่ในปัจจุบันตามชาวป่าเขา และชนชาติไทยที่อาศัยอยู่
 ตามลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำเจ้าพระยาก็คงเคยรู้จักแบบ
 นี้นมาก่อน เป็นแบบดั้งเดิมที่เรียกว่า “ชน ๒ เเผ่” ชนแต่ละ
 เผ่าสมัครนอกล่าและอาจสมัครกับอีกเผ่าหนึ่งที่เป็นคูกันเท่า
 นั้น แต่ในกรณีที่นาย Paul Lévy ศึกษา เมืองเหล่านี้นัก
 อยู่ติดกัน สำหรับเมืองศรีสัตนาคนาน้อยและอุบลราชธานีอยู่ห่างกัน
 ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร ดังนั้นเมืองทั้งสองจึงคงเป็นศูนย์
 กลางต้องแห่งของราชอาณาจักรมากกว่า คือเป็นที่ประทับ
 ของพระอุปราชและพระมหากษัตริย์ตามลำดับ ข้าพเจ้า
 คิดว่า ณ ที่นี้เราคงกล่าวได้แต่เพียงว่าชนชาติไทยได้เข้ามา
 พบประชาชนที่แยกกันอยู่เป็น ๒ หมู่มาตั้งแต่ครั้งพวกขอมยัง

ปกครองอยู่ และได้รวมประชาชนทั้งสองหมู่บ้านเข้าด้วยกัน
แบบเดียวกับเมืองเชียงตอง—เชียงทอง และเวียงจันทน์—
เวียงคำ

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่าเมืองทั้งสองแห่งนี้ห่างกัน
ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร ค่อยไปนี้เราจะได้พิจารณาถึงสถานที่
ที่ตั้งของเมืองทั้งสอง

ถ้าหับคำว่าสุโขทัย ก็เป็นภาษาสันสกฤต— ชาติ
ซึ่งแปลได้ว่า “ การเกิดขึ้นแห่งความสุข ” (แต่ยังมีคน
ไทยบางท่านที่นิยมการออกคำเนียงและไม่คำนึงถึงการผิดกฎ
แห่งไวยากรณ์ของคำ แปลว่า “ ความสุขของชาวไทย ”)
ชื่อนี้ยังคงใช้เป็นชื่อของเมืองที่ทิ้งร้างไปแล้ว แต่ปัจจุบันยัง
คงมีคนอาศัยอยู่บ้าง ตั้งอยู่บนดำนาคีร์น ๆ ชื่อนี้ดำพัน
ซึ่งแยกมาจากแคว ๆ หนึ่งทางด้านเหนือของแม่น้ำเจ้าพระยา
คือ แม่น้ำยม แม่น้ำนี้อยู่ห่างเมืองเก่าออกไป ๑๒ กิโลเมตร
และอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองใหม่ เมืองใหม่นี้คงตั้งขึ้น
บนท่าเก่าของเมืองสุโขทัยบนฝั่งแม่น้ำยม และชื่อที่เรียกว่า
“ ธานี ” ก็หมายถึงราชธานีเท่านั้นเอง

สำหรับคำว่าศรีสัตตนาลัย ก็แปลว่า “ที่อยู่ของคนดี”
ได้แก่เมืองสุวรรณโลกเกาบนฝั่งแม่น้ำยมเหนือเมืองสุโขทัย
ใหม่ขึ้นไปราว ๕๐ กิโลเมตร เมืองศรีสัตตนาลัยนี้มีโบราณ
สถาน ๒ กลุ่ม กลุ่มหนึ่งอยู่ที่เมืองชะเลียงซึ่งมีขอปรากฏ
อยู่ในจดหมายเหตุและศิลาจารึก นับเป็นด้านที่อยู่สูงที่สุดของ
พวกขอมทางภาคเหนือ และโบราณสถานอีกกลุ่มหนึ่งก็อยู่
ที่เมืองศรีสัตตนาลัย

ก่อนที่จะกล่าวถึงราชธานียุคที่สองแห่ง ขำพเจ้าก็ขอ
กล่าวถึงความสำคัญทางด้านภูมิศาสตร์เสียก่อน

เมืองชะเลียงซึ่งอยู่ใต้แก่งหลวงอันเป็นแก่งสุดท้ายของ
แม่น้ำยม* และอยู่ใกล้ปลายแผ่นดินสูงทางด้านเหนือ ย่อมเป็น
สถานที่สำคัญของชาวขอม การที่ชาติไทยสามารถเข้ายึด
กุญแจสำคัญสำหรับลงไปสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ ทำ
ให้ชาติไทยสามารถครอบครองแคว้นสำคัญๆของแม่น้ำเจ้า
พระยาที่อาจใช้เดินเรือได้โดยตลอด เมืองสุโขทัยซึ่งมีถนน
ยาว ๑๒ กิโลเมตร ติดต่อกับแม่น้ำยมตั้งแต่พุทธศตวรรษ
ที่ ๑๘ ก็สามารถควบคุมทางเดินไปยังประเทศพม่าโดยผ่าน

* ความจริงยังมีอีก ๒ แก่งก่อนถึงเมืองสุโขทัย คือแก่งสีกและแก่งสะพานหิน

ทางเมืองระแหงและด่านแม่สอดได้ การควบคุมศูนย์กลาง
สำคัญ ๒ แห่งซึ่งตั้งอยู่บนจุดของเขตรอบทางภาคใต้ มอญ
และพม่า ทางภาคตะวันตกนี้ ทำให้ชนชาติไทยซึ่งลงมาจาก
ภาคเหนือ สามารถติดต่อทางน้ำได้อย่างสะดวกกับเมือง
ตพบุรี ดุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้านใต้ และแหลมมลายู นอก
จากนี้ยังอาจเดินทางบกไปยังที่ดุ่มปากแม่น้ำของประเทศพม่า
และเลยไปจนถึงแคว้นเบงกอลและเกาะลังกาด้วย เราไม่ควร
ลืมสถานที่ตั้งอันมีประโยชน์เช่นนี้ ถ้าเราต้องการเข้าใจว่า
เหตุใดอิทธิพลต่าง ๆ กันเป็นต้นว่า อิทธิพลของอารยธรรม
ขอม มอญหรือพม่า ตลอดจนพุทธศาสนาจากเกาะลังกา
จึงสามารถมาปรากฏอยู่ในถิ่น ซึ่งถ้าดูแต่เดิม ๆ จะเห็นว่า
ไกลจากศูนย์กลางของแหลมอินโดจีน ไกลจากทะเลและสาย
ทางติดต่อใหญ่ ๆ

ในการกล่าวถึงราชธานีทั้งสอง ข้าพเจ้าจะกล่าวตาม
ทางเดินที่มีอยู่แต่ก่อนแล้ว ความจริงข้าพเจ้าอาจกล่าวได้ตาม
ลำดับกำหนดอายุของโบราณสถาน หรือตามแบบ
สถาปัตยกรรมของโบราณสถานเหล่านั้น แต่การกระทำตาม
แบบหลังทั้งสองนี้ก็มีผลความลำบากอยู่ คือ โบราณสถานบาง
แห่งสร้างขึ้นหลายสมัยและมีแบบต่าง ๆ กัน ถ้ากล่าว

ตามกำหนดอายุหรือตามแบบก็จะต้องย้อนกลับมาก่อถึง
สถานที่แห่งเดียวกันหลายครั้ง สำหรับเมืองสุโขทัย ข้าพเจ้า
จะพรรณนาตาม “ ศิลาจารึก ” เพราะเหตุว่ามีเอกสารนำชม
ที่ดียิ่ง คือ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงที่ได้พรรณนา
ถึงลักษณะของเมืองสุโขทัยไว้ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘
พระองค์ทรงกล่าวถึงสถานที่ภายในตัวเมืองและภายนอกเมือง
ทั้ง ๔ ทิศ โบราณสถานส่วนใหญ่ก็ค้นพบกันได้อย่างแน่นอน
สำหรับโบราณสถานที่ยังไม่อาจค้นหาเรื่องราวได้หรือที่ศิลา
จารึกไม่กล่าวอ้างถึง ซึ่งคงเป็นเพราะสร้างขึ้นภายหลัง
รัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง ข้าพเจ้าก็จะกล่าวเฉพาะสถานที่
ที่สำคัญ ๆ ตามทิศทางที่ตั้งอยู่ สำหรับเมืองสุโขทัยซึ่งมี
โบราณสถานน้อยกว่า เราก็จะกล่าวถึงโบราณสถานที่ตั้งอยู่
ณ เมืองชะเลียงเก่าของขอมก่อน และต่อจากนั้นก็กล่าว
ถึงที่เมืองศรีวิชัยนาถของไทย

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวว่า “ รอบเมือง
สุโขทัยนี้ ตรีบุรได้สามพันสี่ร้อยวา ”

กำแพง ๓ ชั้นรอบเมืองสุโขทัยเป็นแต่เพียงเชิงเทินดิน
กำแพงแต่ละชั้นห่างกันประมาณ ๓๐ เมตร คูที่มีอยู่คงใช้

เป็นทางน้ำเดินเช่นเดียวกับที่มียู่ที่เมืองพระนครหลวงใน
ประเทศกัมพูชา* ทำให้สามารถนำน้ำเข้าไปยังสระต่าง
ภายในเมืองและรอบพระราชวัง กำแพงชั้นในด้านเหนือ
และใต้ยาว ๑,๘๐๐ เมตร ด้านตะวันออกและตะวันตกยาว
๑,๕๐๐ เมตร คือ มีความยาวทั้ง ๔ ด้าน ๖,๖๐๐ เมตร
ตรงกับ ๓,๕๐๐ วาในศิลาจารึก เพราะวาทิ้งก็ยาวเกือบ
๒ เมตร กำแพงเมืองนี้มีประตูยตรงกลางแต่ละด้าน แต่
ขณะนั้นยังคงเหลือเป็นช่องกว้างเท่านั้น

ศิลาจารึกกล่าวต่อไปว่า “ กดางเมืองสุโขทัย มีน้ำ
สระพังโพลีได้กั้นดี ดังกั้นน้ำในเมื่อแล้ว ”

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่ามีสระพังอยู่หลายแห่งใน
เมืองสุโขทัย ที่สำคัญที่สุดและยังมีน้ำได้ใช้ได้ ก็คือ
สระพังทอง ซึ่งอยู่ใกล้กับประตูเมืองด้านตะวันออก มีวัดซึ่ง
ยังมีพระพุทธรูปยืนบนฝั่งตะวันออกของสระพัง มีเกาะอยู่
กกลางสระพัง บนเกาะมีเจดีย์องค์กลางล้อมรอบด้วยเจดีย์ที่

* พระนครหลวง (Angkor Thom) ชื่อราชธานีของขอม ที่พระเจ้า
ชัยวรมันที่ ๓ ทรงสร้าง เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๒๕ บนเมืองพระนคร
(Angkor) เดิมที่ถูกทำลายไป

** กำแพงชั้นในปัจจุบันด้านเหนือและด้านใต้ยาว ๑๘๔๐ เมตร ด้าน
ตะวันออกและตะวันตก ยาว ๑๓๖๐ เมตร

เล็กกว่าทั้ง ๕ ทิศ ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับวัดในประเทศ
พม่ามาก *

ศิลาจารึกกล่าวว่ “ กตางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มี
พระพุทธรูปทอง มีพระอิฐฐาน มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูป
อันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหาร
อันราม มีปูศรี.....มีเถร มีมหาเถร ”

ยากที่จะคิดได้ว่าการกล่าวถึงอย่างตอย ๆ เช่นนี้หมายถึง
ถึงศาสนสถานทั้งหมดภายในกำแพงเมืองสุโขทัยครั้งพ่อขุน
รามคำแหง หรือหมายถึงเฉพาะสิ่งก่อสร้างใหญ่น้อยซึ่งสร้าง
อยู่ตรงกตางเมืองภายในบริเวณวัดมหาธาตุหรือที่เรียกกันว่า
วัดใหญ่ อย่างไรก็ตามคงหมายถึงวัดมหาธาตุมากกว่า เพราะ
เหตุว่า ศิลาจารึกกล่าวว่าอยู่ตรงกตางใจเมือง และที่วัด
มหาธาตุนั้นก็มีพระพุทธรูปสูง ๑๘ ศอกด้วย อย่างไรก็ตาม
เป็นดังแน่นอนว่า วัดมหาธาตุนั้นคงสร้างขึ้นแล้วในตอนต้น
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ และต่อมาได้รับการเปลี่ยนแปลงซ่อม
แซมและแก้ไขอีกจากพระเจ้าแผ่นดินที่ครองราชย์ต่อจากพ่อ
ขุนรามคำแหง เป็นวัดรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้างยาว

* ปัจจุบันเหลือแต่เจดีย์ใหญ่องค์กลาง เป็นทรงกลมแบบลังกา

ประมาณด้านละ ๒๐๐ เมตร มีคู้อมรอบ ตั้งก่อสร้างตรงกลางมีรูปร่างสูงเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับบรรจุพระธาตุ* พระเจดีย์องค์นี้คงเป็นสถาปัตยกรรมของสุโขทัยโดยเฉพาะ สร้างอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีปราสาทเล็ก ๆ แบบขอมสร้างอยู่ล้อมรอบทั้ง ๔ ทิศ หน้าบันของปราสาทเหล่านี้ประดับด้วยภาพปูนปั้นในพุทธศาสนา และประตูพลอมก็ประดับด้วยพระพุทธรูปปางประทับยืนหรือตาคอระจิงว่าดังก่อสร้างเหล่านี้ อาจจะไม่ได้สร้างขึ้นพร้อมกันในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง และพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สำหรับบรรจุพระธาตุนั้นอาจสร้างขึ้นในเวลาต่อมาก็ได้

พระเจดีย์องค์กลางนี้ล้อมรอบไปด้วยดังก่อสร้างอื่น ๆ อีกหลายขนาด ซึ่ง Fournereau กล่าวว่ามีความจำนวเกือบ ๒๐๐ ที่เล็กที่สุดคงเป็นพระเจดีย์สำหรับบรรจุอัฐิซึ่งเจ้านายหรือขุนนางเป็นผู้สร้าง เหมือนกับดังก่อสร้างเล็ก ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายในบริเวณวัดสมัยพระเจ้าชัยวรมัน ที่ ๗ ณ เมืองพระนคร ในประเทศกัมพูชา ในบริเวณนี้มีอาคาร ๒ หลัง ที่ควรกล่าวถึง เพราะเหตุว่าคงเป็นอาคารที่มั่งคั่งไว้ในศิลาจารึกของ

* ดูเชิงอรรถหน้า ๕

พอขุนรามคำแหง เป็นอาคารที่มีพระพุทธรูปสูง ๓๘ ศอก
อยู่ภายใน หลังหนึ่งอยู่ที่มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือ และอีก
หลังหนึ่งอยู่ที่มุมตะวันตกเฉียงใต้ ของพระเจดีย์องค์กลาง มี
พระพุทธรูปปูนปั้นสูงกว่า ๒ เมตร* อยู่ภายใน

ทางด้านตะวันออกของพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มี
วิหารใหญ่ ยาว ๔๘ เมตร กว้าง ๒๑ เมตร แต่ในขณะนี้
คงเหลือแต่เพียงเสาศิลาแลง ๘ แถว พระพุทธรูปสัมฤทธิ์องค์
ใหญ่ซึ่งเคยประดิษฐานอยู่หน้าผนังด้านตะวันตกของวิหาร**
ได้อัญเชิญลงไปยังกรุงเทพฯ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ และ
ปัจจุบันนี้ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารวัดสุทัศน์ ฯ

ทางทิศตะวันออกของวัดมหาธาตุ มีเนินอิฐซึ่งเรียกกัน
ว่าเนินปราสาท และเคยเป็นสถานที่ตั้งของพระราชวัง มีขนาด
ยาว ๔๓ เมตรจากด้านตะวันออกไปตะวันตก และ ๒๗ เมตร
จากด้านเหนือไปใต้ ณ ทน เมื่อพ.ศ. ๒๓๗๒ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงค้นพบ

* สูง ๘ เมตรเศษ

** คือพระศรีศากยมุนี

คิตาคาริกของพ่อขุนรามคำแหงและพระแท่นคิตาซึ่งคิตาคาริก
กล่าวว่สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๓๕ โดยกล่าวว่ “๑๒๑๔ ศก.
ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีวิชัยนาถยุดุโขทัย
ปลูกไม้คาถนได้ดิบดีเข้า จึงให้ช่างพันชะตารหินคังหว่าง
กลางไม้คาถน” พระแท่นซึ่งปัจจุบันอยู่ในพระบรมมหา
ราชวัง กรุงเทพฯ* เคยเป็นบัตถกัทพ่อขุนรามคำแหงได้จ
ออกขุนนาง คันทาตเหต่านคังเป็นถ้วนหนึ่งของถ้วนภายใน
พระราชวัง พระราชมนเทียรเองคงสร้างด้วยไม้มุง
กระเบื้องเคลือบ เศษกระเบื้องเหต่านยงคังมีอยู่บางบนพื้นดิน

ในบรรดาคำสันถถานภายในกำแพงเมืองสุโขทัย ที่
คิตาคาริกพ่อขุนรามคำแหงไม่กล่าวอ้างถึง และคงสร้าง
ภายหลังรัชกาลของพระองค์นั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงแต่เพียง
๒ แห่ง ทั้ง ๒ แห่งเดิมเป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์และ
สร้างตามแบบขอม

แห่งแรกอยู่ห่างวัดมหาธาตุไปทางทิศตะวันออกเฉียง
เหนือกว่า ๓๐๐ เมตร คือศาลพระเสื้อเมือง เป็นคำสัน-

* ดูเชิงอรณหน้า ๒๓

สถานที่ต่าง ๆ สร้างด้วยศิลาแดงตามแบบขอม หลังคาพัง
ลงมาหมดแล้ว คงเหลือแต่ตัวอาคารและมุข มีประตูอยู่
ทางด้านตะวันออกและตะวันตก ณ สถานที่นี้ เมื่อราว ๑๖๐ ปี
มาแล้ว คงได้ค้นพบเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์ ยืนหันพระพักตร์
มาทางทิศตะวันออก และเทวรูปพระนารายณ์หันพระพักตร์
ไปทางทิศตะวันตก เทวรูปทั้ง ๒ องค์ ปัจจุบันรักษาอยู่ใน
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร *

อีกแห่งหนึ่งคือวัดศรีสว่าง ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
ของวัดมหาธาตุ ประกอบด้วยปรางค์ศิลาแดงแบบขอม ๓
องค์ ตั้งเรียงจากทิศตะวันออกไปตะวันตก และมีวิหารอิฐ
เล่าศิลาแดงอยู่ด้านหน้าทางทิศใต้ ภายในปรางค์องค์กลาง
ซึ่งสูงกว่าอีก ๒ องค์ (คือสูง ๒๐ เมตร แต่ปรางค์ ๒ ข้าง
สูง ๑๒ เมตร) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ
เสด็จไปประพาสเมืองสุโขทัยใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ขณะดำรงพระ

* คือศาลาผาแดง กรมศิลปากรได้ขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ และได้ค้นพบ
องค์เทวรูปศิลาแบบลพบุรี ๕ องค์ อายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘
ส่วนเทวรูปพระอิศวรและพระนารายณ์สัมฤทธิ์นั้น เป็นศิลปะแบบสุโขทัย
คือ เทวรูปคู่ใหญ่ที่สุดในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร

ยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้ทรงค้นพบเทวรูปพระอิศวร ถอด
ลายภายในปรางค์เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ แต่ถอดลาย
ภายนอกซึ่งทำขึ้นใหม่นั้นเนื่องในศาสนาพุทธ เช่นเดียวกับ
วิหารอิฐทางด้านหน้า เมื่อเมืองสุโขทัยยังเป็นราชธานี
เทวาลัยแห่งนี้ ก็คงเป็นที่สำหรับพราหมณ์ประกอบราชพิธี
และคงมีหน้าที่เช่นเดียวกับโบสถ์พราหมณ์ปัจจุบัน ซึ่งคงอยู่
ใกล้เสาชิงช้าและวัดสุทัศน์ ฯ ในกรุงเทพฯ ฯ

นอกกำแพงเมืองทางทิศตะวันตก ศิลาจารึกพ่อขุน
รามคำแหงกล่าวถึงปฐมนิยสถานเพียงแห่งเดียว โดยกล่าวว่า
“ เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหง
กระทำไถยทานแก่มหาเถร ตั้งฆราวาสปรายญเรียนจบปิฎก
ไตรย หลบถกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนดุกแต่เมืองศรีธรรม-
ราชมา ในกลางอรัญญิก มีวิหารอันหนึ่ง มนใหญ่สูงงามแก่
กม มีพระอิศวรอันหนึ่งดุกยืน ” พระพุทธรูปองค์นี้ทำให้
สามารถค้นพบวัดอรัญญิกได้ว่า เป็นซากโบราณสถานที่อยู่
เหนือยอดเขาสะพานหิน ห่างจากมุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือ
ของกำแพงเมืองไปทางทิศตะวันตกราว ๒ กิโลเมตร นาม
ของเนินเขาแห่งนี้ มาจากทางเดินไปด้วยแผ่นหินขัดตั้ง

ราว ๓ เมตรขึ้นไปยังยอดเขา จากนั้นก็ขึ้นไปยังถ้ำ
ซึ่งมีซากโบราณสถานเหลืออยู่ น่าเสียดายที่ว่าซากปรัก
หักพังแห่งนี้คงเหลือแต่เพียงพระพุทธรูปองค์ใหญ่สูง ๑๒ เมตร
ประทับนั่งปางสมาธิที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อกันมิให้พระพุทธรูปองค์
เดิมล้มลง* และนอกจากนี้ยังมีเสาศิลาแลงอีกบ้าง ส่วน
ที่หายไปทั้งหมดจะมีประโยชน์มากถ้ายังคงเหลืออยู่ เพราะ
เชื่อว่าอาจใช้เป็นหลักกำหนดวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรม
ในสมัยสุโขทัยได้ ทั้งนี้เพราะศิลาจารึกกล่าวถึง พ่อขุนราม
คำแหงได้ทรงสร้างวัดนี้

นอกจากวัดอรุณนิกร พื้นที่ทางทิศตะวันตกของเมือง
สุโขทัยยังมีศาสนสถานที่สร้างขึ้นภายหลังรัชกาลพ่อขุนราม
คำแหงอีก เป็นต้นว่าวัดป่ามะม่วง ซึ่งอยู่ห่างมาทางทิศ
ตะวันออกเฉียงใต้ของวัดอรุณนิกรราว ๒ กิโลเมตร หรือ
๕๐๐ เมตร นอกประตูเมืองสุโขทัยด้านตะวันตก ป่ามะม่วงนี้
ตามศิลาจารึกของพระเจ้าลิไทยกล่าวว่าพ่อขุนรามคำแหงทรง
ปลูก และพระองค์เองก็เป็นผู้ทรงสร้างวัดป่ามะม่วงขึ้น

* สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ โปรดให้บูรณะพระ
พุทธรูปองค์นี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ และต่อมากรมศิลปากร ได้บูรณะเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๘๘ อีกครั้งหนึ่ง

สถานที่แห่งนี้เป็นพยานหลักฐานของเหตุการณ์ที่ศิลาจารึก
ภาษาบาลี ภาษาเขมร และภาษาไทย ซึ่งค้นพบ ณ ที่นี้
ได้พรรณนาไว้อย่างละเอียด กล่าวถึงการรับรองพระมหา
ดำมังขราชซึ่งมาจากประเทศพม่า และการที่พระเจ้าติโลกราช
ได้จัดออกทรงผนวชเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕

ที่วัดป่ามะม่วง ไม่เหลือซากโบราณสถานที่สำคัญเลย

ประมาณ ๑ กิโลเมตรทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขา
ชะพานหิน มีเนินเขาอีกลูกหนึ่งชื่อเขาพระบาทน้อย บนยอด
ซึ่งขึ้นไปได้ด้วยทางเดินปูแผ่นหินเช่นเดียวกัน มีซากเจดีย์
ใหญ่สร้างด้วยศิลาแดงฐาน ๘ เหลี่ยม และ ๕๐ เมตรทาง
ทิศตะวันออก ก็มีเจดีย์อีกองค์หนึ่งซึ่งยังคงอยู่ในสภาพค่อนข้างดี
มีรูปร่างแปลกประหลาดมาก คือบนฐานสูง ๓ เมตร
มีแท่นประดับด้วยซุ้ม ๔ ซุ้ม แท่นรับรองรับฐาน ๖ เหลี่ยม
ขององค์เจดีย์อีกชั้นหนึ่ง องค์เจดีย์เป็นรูปกรวยประดับด้วย
ร่องเป็นเส้นยาวบนด้วยปูน* ทางทิศตะวันออกของเจดีย์แบบ
แปลกประหลาด (ซึ่งยังมีรูปจำลองขนาดเล็กให้เห็นอยู่ที่วัด
ชนะสงครามในกรุงเทพฯ) มีฐานซึ่งเคยใช้รองรับแผ่น

* ก่อที่เรียกกันว่าเจดีย์ทรงจอมแห

รอยพระพุทธรูปบาท แผ่นรอยพระพุทธรูปบาทนั้นสลักไม่สวยงาม
และปัจจุบันอยู่ที่วัดบ้านนาซึ่งเป็นวัด ๓ แห่งในบริเวณเมือง
สุโขทัย*

ศิลาจารึกกล่าวต่อไปว่า “ เบื้องคันทนอน (ทิศเหนือ)
เมืองสุโขทัย^๕ มีตลาดปด้น มีพระอจนะ มีปราสาท มีป่า
หมากพร้าว ป่าหมากดาง มีไผ่น้ำ มีถันมีถ่าน มีบ้านใหญ่
บ้านเล็ก ”

คำภาษาเปอร์เซียว่า บาซาร์ (ปด้น) ได้แผ่เข้ามา
ทางภาคตะวันออกไกลและภาคตะวันตกตั้งแต่แรก ๆ หมายถึง
ความถึงตลาดถาวรมีร้านค้า ตรงข้ามกับตลาดนัด จากตลาด
ปด้นนี่ย่อมไม่มีอะไรเหลือเถยนอกจากพื้นดิน^๕ **

สำหรับพระพุทธรูป “ ฐไม่หวนไหว ” ซึ่งศิลาจารึก
กล่าวต่อมานั้น ก็ตรงกับความเห็นทั่วไปที่ว่าได้แก่ศาสนสถาน
อันแปลกประหลาดคือ วัดศรีชุมหรือถ้ำประชุม ใกล้กับมุม

* ต่อมาได้ย้ายกลับขึ้นไปไว้บนเขาพระบาทน้อยอีก และปัจจุบันรักษา
อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย เป็นพระ
พุทธรูปหล่อ

** คงอยู่ตามถนนพระร่วงนอกเมืองสุโขทัย เพราะมีกระเบื้องแตกเรียงราย
ติดต่อกันไปตั้งแต่ประตูศาลหลวงคือประตูเมืองสุโขทัยด้านเหนือจน
สุดลำแม่โจน

ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง คำว่า “อัจนะ” ที่ข้าพเจ้า
แปลว่า “ผู้ไม่หวั่นไหว” นั้น เขียนตามการออกเสียง
ภาษาไทยของคำภาษาสันสกฤต—บาลีว่า “อจต (ผู้ไม่หวั่น
ไหว)” หรืออจร (ที่ไม่อาจเคลื่อนที่ได้)”* คุณลักษณะ
ประการหนึ่งประการใดใน ๒ ประการนี้ เหมาะอย่างยิ่งแก่
พระพุทธรูปองค์ใหญ่สร้างด้วยอิฐถือปูน สูง ๑๕ เมตรเศษ
ภายในมณฑป พระพุทธรูปองค์นี้ “ไม่หวั่นไหว” เพราะ
พระองค์ก้ำกึ่งทรงแต่งตั้งปางมารวิชัย และ “ไม่อาจเคลื่อนที่
ได้” จากขนาดวัตถุที่ใช้สร้าง รวมทั้งความแคบของประตู
มณฑปซึ่งกว้างราว ๒ เมตร อันไม่อาจทำให้พระพุทธรูป
องค์นี้ผ่านออกไปได้

มณฑป ณ วัดศรีชุมหลังนครวัดค้นแบบในประเทศ
พม่า เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยอิฐ ภายนอกมี
ทลายปูนปั้นประดับอยู่บนส่วนยอดของผนังเป็นรูปก่อดีบบัวและ
ทลายเฟือง หลังคาพังไปหมดแล้ว แต่ก็อาจคาดได้ว่ารูปเดิม

* คำ “อัจนะ” ซึ่งเป็นนามพระพุทธรูปมีองค์นี้ ถ้าเพี้ยนมาจาก “อจล”
หรือ “อจร” คำอธิบายข้างบนนี้ก็ถูก แต่อาจมาจากคำ “อัจจนา” ซึ่ง
สำเร็จรูปมาจาก อจฺจราตุ ที่แปลว่า เคารพ, บูชา, กราบไหว้ ก็ได้ และ
ถ้ามาจากคำหลังนี้ก็อาจอธิบายได้ว่า “พระพุทธรูปที่ประชาชน
เคารพ, บูชา, กราบไหว้”—ธ.

จะเป็นอย่างไร โดยดูจากมณฑลที่วัดประชุม ณ เมือง
ศรีสัตตนาลัย* ซึ่งมีรูปร่างเหมือนกับมณฑลที่วัดศรีชุมแต่
มีขนาดเล็กกว่า

ทางด้านซ้ายของประตุมณฑลวัดศรีชุม มีอุโมงค์เล็กๆ
กว้างประมาณ ๖๐ เซนติเมตรเจาะเข้าไปในผนัง เราอาจ
เข้าไปได้ และเดินบนบันไดที่มิดภายในผนังด้านใต้และด้าน
ตะวันตกจนมายังหลังคาทางด้านเหนือ มีช่อง ๓ ช่องเจาะอยู่
ในระดับเคี้ยวพระพุทธรูป ทำให้มีแสงสว่างส่องเข้ามาใน
อุโมงค์ทางด้านบนได้บ้าง เพดานของอุโมงค์นี้ประดับด้วย
แผ่นหินขัดสีซึ่งสลักเป็นรอยเรื่องชาดกต่าง ๆ รวม ๓๐๐
พระชาติ เป็นชาดกที่มาจากพระสูตรภาษาบาลี ในประเทศ
พม่าก็มีภาพชุดชาดกนี้เช่นเดียวกันที่อานันทเจดีย์และเจดีย์
Petleik Paya ณ เมืองพุกาม แต่ภาพชาดก ณ เจดีย์ทอง ๒ แห่ง
นี้มักคิดเอาไวให้เห็นได้ Auguste Barth ได้เขียนไว้ว่า
“ภาพชาดกที่วัดศรีชุมนั้นไม่อาจมารวมผู้ใดเห็นได้ และจารึก
คำอธิบายที่มียกคัดลอกมาเป็นเรื่องตลก” ดังนั้นจึงอาจ
เป็นไปได้ตามคำจารึกที่ว่าภาพชาดกเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในที่

* คือวัดสระปทุม อยู่หลังเขาพระศรี อำเภอสรีสัตตนาลัย

เดิม แดะแต่ก่อนคงเป็นส่วนหนึ่งของภาพชาดกทั้งหมดที่เคย
 ประดับอยู่ที่วัดมหาธาตุกลางใจเมืองสุโขทัย แต่ถูกย้ายมา
 ไว้ในอุโมงค์วัดศรีชุมเพื่อไม่ให้เป็นอันตราย อย่างไรก็ตาม
 อุโมงค์ที่มียุ๊กทำให้ผู้ทชนไปดามารถกระทำประตักษณได้
 รอบพระพุทธรูป “ผู้ไม่หวั่นไหว” ได้ครั้งหนึ่ง การ
 ประตักษณ เช่นเดียวกันแต่ทวนย้อนกลับแะเดินลงต่ำอาจ
 ทำได้จากประตูอีกข้างหนึ่ง ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับประตูแรก แะ
 เจาะเข้าไปในผนังด้านขวาของประตูมณฑป มับันใดเดินลง
 ไปยังเบื้องต่ำ ชาวพนเมืองเชอกันว่าอุโมงค์ใดดินแห่งนี้ จะ
 ยาวถึง ๒๐ กิโลเมตร แะไปโผล่ชนที่เมืองศรีสัตตนาดัย แต่
 ถูกทางราชการปิดเตี้ยเนื่องจากกลัวว่าผู้ทงไปอาจจะได้รับ
 อันตราย นาดันนิษฐานว่า อุโมงค์แห่งนี้คงอยู่ใดดินไป
 ตามแนวผนังด้านเหนือจนถึงจุดใดจุดหนึ่ง แะะวัดฤษประทุม
 ก็เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีซึ่งเรายังไม่สามารถทราบ
 ได้แน่ชัด

ราว ๒ กิโลเมตรทางทิศตะวันออกของวัดศรีชุม ก็มี
 “ปราสาท” ที่ศิลาจารึกกล่าวอ้างถึง คือปรางค์ขอมทวด
 พระพายหลวง มีปรางค์ ๓ องค์สร้างอยู่กลางพนทซึ่งดอม

รอบด้วยคู และน้ำในคูก็ไหลติดต่อกับน้ำลำพัน สถานที่ที่
ขอบเขตแถมมีการป้องกันเช่นนี้ คงเป็นที่อยู่เก่าของพวกขอม
เมื่อมาตั้งปกครองอยู่ ปรากฏศิลาแดง ๓ องค์สร้างเรียงจาก
เหนือไปได้ บนฐานที่ยกขึ้นค่อนข้างสูง แต่ยังคงเหลือตั้งอยู่
เฉพาะปรากฏด้านเหนือเท่านั้น ภายในมีฐานสำหรับตั้งนา
องค์ประติมากรรมที่อยู่ในศาลนสถานส่วนใหญ่ของขอม การ
ดัดแปลงเทวาลัยดั้งเดิมแห่งนี้ให้เป็นปุษนียสถานในพุทธ-
ศาสนาดูจะเห็นได้จากเรื่องราวที่ประดับอยู่บนหน้าบันบาง
ส่วน ซึ่งเป็นของที่ทำขึ้นใหม่ นอกจากนั้นมีการสร้างวิหาร
ขึ้นเพิ่มเติมหน้าปรากฏด้วย *

พื้นที่ทางทิศเหนือของเมืองสุโขทัยเป็นที่อยู่ของช่างทำ
เครื่องถ้วยชาม ยังคงมีซากเตาเผาเครื่องถ้วยชามอยู่เป็น
อันมากเช่นเดียวกับที่เมืองสุพรรณภูมิ **

ทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของเมือง ศิลาจารึกของ
พ่อขุนรามคำแหงไม่ได้กล่าวถึงศาลนสถานแห่งใดโดยเฉพาะ

* หน้าปรากฏมีสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติม คือ วิหาร เจดีย์ และมณฑปพระ ๔
อริยาบถ แต่ชำรุดเสียหมดแล้ว ด้านตะวันตกของปรากฏยังมีโบสถ์อีก
ด้วย

** สิ่งที่เราเรียกว่าเตาทุเรียง ได้ค้นพบซากเตาแล้ว ๔๕ เตา

แถมมักกล่าวถึงวัด ศาสนสถาน ทุ่งนา ดอน หมู่บ้าน
ทะเลสาบใหญ่ทางทิศตะวันออก และเขื่อนกั้นน้ำทางทิศใต้*
อย่างตอยๆ ศิลาจารึกกล่าวว่า ทั้งหมดนั้น “ดงามดัง
แก่ง” ดังนั้นโบราณสถานที่เขาเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้คงสร้าง
ขึ้นภายหลัง พ.ศ. ๑๘๓๕ อันเป็นระยะเวลาของจารึกพ่อขุน
รามคำแหง

ทางทิศตะวันออก ราว ๘๐๐ เมตรนอกกำแพงเมืองมี
วัดตระพังทองหลางซึ่งมีมณฑป เจาะประตูทางทิศตะวันออก
ผนังภายนอก ๓ ด้านของมณฑปประดับด้วยภาพปูนปั้นนูนต่ำ
สลักอยู่ภายในซุ้มอย่างดงาม ทางด้านใต้เป็นรูปปางเสด็จ
ลงจากดาวดึงส์ ภายหลังที่พระพุทธองค์ได้เสด็จขึ้นไปเทศนา
โปรดพระพุทธมารดาแล้ว ทิศตะวันตกเป็นปางดำดิ่ง แวด
ล้อมไปด้วยพระญาติวงศ์ในราชวงศ์ศากยะ ด้านเหนือเป็น
พระพุทธรูปประทับยืน มีพระนางพิมพาประทับอยู่ใกล้ๆ

ไถ่ออกไปจากนั้น ราว ๒ กิโลเมตร จากกำแพงเมือง
ทางทิศตะวันออก มีวัดช้างล้อมซึ่งมีเจดีย์รูปประฆัง และมีช้าง

* เขื่อนกั้นน้ำนี้ได้ค้นพบแล้ว เป็นคันยาว ๓๐๐ เมตรกั้นระหว่างเขาพระ
บาทใหญ่และเขากว้าเข้ามา

แบกอยู่ฐาน ที่เมืองสุวรรณโลกก็มีวัดข้างตมเช่นเดียวกัน
และแห่งหนึ่งคงสร้างในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง*

ทางทิศใต้ ข้างเจ้าจะกต่างตั้งแต่เพียงวัดเชตุพน
ซึ่งอยู่ราว ๒ กิโลเมตร นอกประตูเมืองด้านใต้ทางทิศ
ตะวันออกเฉียงใต้ เป็นวัดใหญ่มีคู้อม อาคารทรงดางเป็น
มณฑป มีผนังประดับด้วยภาพปูนบนพระพุทธรูป ๔ ปางตาม
ประเพณีสุโขทัย คือทิศตะวันออกปางลีลา ทิศเหนือประทับ
นั่ง ทิศตะวันตกประทับยืน และทิศใต้พระนอน กำแพงที่
ล้อมรอบมณฑปทำด้วยหินขัดแผ่นใหญ่ ๆ ต่อกันและมี
ประตูก่อด้วยแท่งหินขัดแท่งใหญ่ ๆ อย่างงดงามอีกด้วย แม้
ว่าวัดเชตุพนจะมีความสำคัญและมีลักษณะแปลกประหลาด
โดยเฉพาะ แต่ก็ไม่มีกล่าวไว้ในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง
हेकुณजआजंनिषฐานได้ว่าคงสร้างในภายหลัง พ.ศ. ๑๘๓๕
และจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีเอกสารฉบับใดที่ทำให้สามารถทราบ
กำหนดเวลาสร้างวัดแห่งนี้ได้**

* ที่เมืองกำแพงเพชรก็มีวัดแบบนี้ และเรียกว่าวัดข้างรอบ แต่ที่จังหวัดน่าน
เรียกว่าวัดช้างก่า - ช.

** ต่อมาได้ค้นพบศิลาจารึกที่วัดสรศักดิ์ ทางด้านเหนือของตระพังสอกล่าว
ถึงนาขอนสรศักดิ์ที่ดินสร้างวัด เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๕ และกล่าวถึง
วัดพระเชตุพน จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า วัดเชตุพนอาจสร้างภายหลัง
พ.ศ. ๑๘๓๕ แต่ต้องสร้างก่อน พ.ศ. ๑๕๕๕

ต่อไปนี้จะพูดถึงเมืองสุวรรณโคต ซึ่งอยู่เหนือเมือง
สุโขทัยใหม่ขึ้นไปตามแม่น้ำยม ๔๐ กิโลเมตร และจากนั้นไป
อีก ๑๖ กิโลเมตรทางทิศเหนือก็จะไปถึงซากเมืองโบราณคือ
ศรีสัชนาลัย ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่าที่เมืองศรีสัชนาลัย
มีโบราณสถานอยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกตรง
แม่น้ำอ้อม และอีกแห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกหน้าแก่งหวด

โบราณสถานทางทิศตะวันออกซึ่งเชื่อกันว่าตรงกับ
เมืองขะเจียงของขอม ประกอบด้วยวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
เป็นส่วนใหญ่คือมีปรางค์แบบขอมขนาดใหญ่ ฐานประกอบ
ด้วยระเบียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสวงล้อมรอบกัน ๒ ชั้น เห็นอนัน
ฐานปรางค์สูง ๑๑ เมตร เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม องค์
ปรางค์ก่อด้วยศิลาแดงเช่นเดียวกับส่วนอื่น ๆ และหันหน้าไป
ทางทิศตะวันออกโดยมีมุขยื่นออกมาทางด้านนั้น ด้านอื่น ๆ
เป็นประตูปดอม เห็นประตูปดอมมีกรอบหน้าบันรูปนาค
แบบขอมล้อมรอบเรื่องราวทางพุทธศาสนาย่อยภายใน เห็น
องค์ปรางค์มียอดซ้อนดัดหลั่นกันขึ้นไป ๙ ชั้น แต่ละชั้นมีหน้า
บันประจำทิศ และกลีบขนุน ๒๘ กลีบไม่มีฉัตรประดับ
เป็นของยากที่จะกำหนดว่าพระปรางค์อันงดงามองค์นี้ส่วนใด

สร้าง^{ขึ้น}ในสมัยสุโขทัย และส่วนใดเป็นของขอม เชื่อกันว่า
พระปรางค์องค์นี้เป็นพระปรางค์ที่เก่าที่สุดที่ชนชาติไทยได้
สร้าง^{ขึ้น} ความ^{ขึ้น}นี้อาจเป็นจริง ถ้าเรานับถึงขนาดของ
พระปรางค์และความสำคัญ^{ขึ้น}ของฐานที่ก่อ^{ขึ้น} แต่ในพุทธ
ศตวรรษที่ ๒๓ ก็มีการซ่อมแซมพระปรางค์^{ขึ้น}นี้อย่างมาก
มายซึ่งอาจทำให้เปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการของ
พระปรางค์องค์เดิมไปบ้าง ในสมัยหลัง^{ขึ้น}ปรากฏว่ามีเพดาน
ไม้สักจำหลักอย่างงดงามซึ่งปัจจุบันรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ
สถานเมืองสุโขทัยใหม่เพื่อป้องกันมิให้ถูกทำลายไป* ทางทิศ
ตะวันออกของพระปรางค์มีซากวิหาร ซึ่งคงเหลืออยู่แต่เพียง
เสาศิลาแดง ๘ เหลี่ยม ๖ แถว

ที่ก่อ^{ขึ้น}มาทางหมดนมวัด^{ขึ้น}เหลียมผืนผ้าขนาด ๘๐ x ๖๐
เมตรล้อมรอบ^{ขึ้น} รั้ว^{ขึ้น}ปัจจุบันสูงเพียง ๒ เมตร เข้าใจว่าเดิม
คงจะสูง^{ขึ้น}กว่านี้ ประกอบด้วยเสาศิลาแดงกลมขนาดใหญ่
กว้างกว่า ๑ เมตรวางอยู่เป็น^{ขึ้น}ๆ รอบรั้วหลัง^{ขึ้น}ทำด้วยแท่ง
ศิลาแดงเช่นเดียวกัน คิดเป็นรูปตามเหลียม ทางทิศตะวันออก
และตะวันตกมีประตูซึ่งมี^{ขึ้น}ทับหลัง^{ขึ้น}พาดอยู่ข้างบนประกอบด้วย

* เพดานไม้จำหลัก^{ขึ้น} ปัจจุบันรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมคำแห่ง
จังหวัดสุโขทัย

หินแท่งเดียว ๒ ท่อน แต่ละท่อนยาวไม่น้อยกว่า ๓.๕๐ เมตร และกว้างไม่น้อยกว่า ๑ เมตร ตรงกลางทับหลังตัดกับเส้น ยอดมีเสาดัดเป็นรูปปรangkมรูปหน้าคนประกอบทั้ง ๕ ทิศ แม้ว่าวดลายแบบหลังนั้นคงได้รับอิทธิพลมาจากประตูเมือง พระนครหลวงในประเทศกัมพูชา แต่การก่อสร้างโดยใช้ศิลา เป็นแท่ง ๆ ^{๕๕} ก็เป็นแบบวิธีซึ่งล้อมรอบฐานพระศูปใน ประเทศอินเดียหรือในเกาะลังกา ^{๕๖} วัสดุดานคงสร้างขึ้นใน รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง เพราะในศิลาจารึกของพระองค์ ได้กล่าวเกี่ยวกับการก่อสร้างที่เมืองศรีวิชัยขนาดใหญ่ว่า “ ตั้ง เวียงผาล้อมพระราชคูตามเข้างัณฑ์ ”

ทางทิศตะวันตกของรวน ^{๕๗} มีเจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งยังสร้าง ไม่สำเร็จหรือพังไปแล้ว อยู่หน้าวิหารอีกหลังหนึ่ง ทางทิศใต้ มีอาคารเล็ก ๆ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางดีดอย่างสวยงาม* ทางด้านเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ^{๕๘} มี ^{๕๙} แม่น้ำซึ่งถูกน้ำเซาะได้เผยให้เห็นร่องรอยของเตาเผาเครื่อง

* พระพุทธรูปปูนปั้นปางดีดองค์งามที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยู่ภายใน วิหารด้านหน้าองค์พระปรangkมด้านตะวันออก ทางด้านขวาขององค์พระ ประธาน ปัจจุบันมีรูปจำลองเท่าองค์จริงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

ถ้วยชามซึ่งประดิษฐ์เครื่องถ้วยชามมีเคลือบสีน้ำตาลหรือ
สีค่อนข้างเขียว เครื่องถ้วยแบบนี้เรียกกันว่าเครื่องถ้วย
ชะเลียง*

สำหรับโบราณสถานทางทิศตะวันตก ที่เมืองสุวรรณภูมิ
เก่าบนฝั่งแม่น้ำม ญ แก่งหวด ก็คือเมืองศรีสัตตนาดัย
ดั้งเดิม อันเป็นราชธานีของเมืองสุโขทัย

กำแพงเมืองซึ่งยาวทั้งหมดกว่า ๔ กิโลเมตรสร้างขึ้น
ตามลำแม่น้ำ และกำแพงด้านตะวันออกเฉียงเหนือก็ยาว
ขนานไปตามลำแม่น้ำกว่า ๑๕๐๐ เมตร กำแพงด้านตะวันตก
เฉียงใต้ขนานไปกับด้านตะวันออกเฉียงเหนือ แต่กำแพงอีก
๒ ด้านสั้นกว่าและยาวประมาณ ๘๐๐ เมตร

ณ เมืองนี้ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงกล่าวแต่
เพียงว่า “ ๑๒๐๗ ศกปีกุน ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลาย
เห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาตง
ฝังในกตางเมืองศรีสัตตนาดัยก่อพระเจดีย์เหนือหูกเข้าจึงแล้ว”

ปัญหาที่มีอยู่ก็คือว่าโบราณสถาน ๒ แห่งที่อยู่กตาง
ใจเมืองศรีสัตตนาดัยนั้น แห่งใดจะตรงกับในศิลาจารึก แห่ง

* แลบนีได้เคยค้นพบเครื่องถ้วยชาม แต่ไม่ปรากฏว่าเคยพบซากเตา

หนึ่งคองอยู่ก่อนไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือวัดเจดีย์เจ็ด
แถว มีบริเวณกว้างขวาง ตรงกลางมีพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าว
บิณฑ์ มีซากวิหารอยู่ข้างหน้า มีเจดีย์ขนาดและแบบต่าง ๆ
กันตรึงอยู่ล้อมรอบอีกราว ๔๐ องค์ แยกเป็นแถวเดียวหรือ
๒ แถวไปตามด้านข้างของบริเวณวัด และอยู่ข้างหลังเจดีย์
ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์กับวิหารที่กล่าวมาข้างต้น เจดีย์ ๗ แถวนั้น
แสดงถึงกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบต่าง ๆ เกือบครบทุกแบบที่
นิยมกันในสมัยนั้น เราอาจสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์เหล่านี้คง
เป็นที่สำหรับบรรจุอัฐิเจ้านายและขุนนางเช่นเดียวกับบรรดา
เจดีย์ที่วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย พระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
ตรงกลางก็อาจเป็นพระเจดีย์ที่ต้องใช้เวลาดำรงถึง ๖ ปี เพื่อ
บรรจุพระธาตุที่ขุดขึ้นและฝังใหม่ใน พ.ศ. ๑๙๒๘ แต่ข้าพเจ้า
ได้กล่าวมาแล้วว่าพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นั้นอาจเกิดขึ้น
หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง นอกจากนั้นเราจะเห็นต่อไปว่า
คำสันสกृतอันอีกแห่งหนึ่งกลางใจเมืองศรีสุโขทัยคงเหมาะ
สมที่จะสร้างขึ้นในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมากกว่า

คำสันสกृतแห่งนี้นักคหบดีข้างด้อมซึ่งคงอยู่ติดกับวัด
เจดีย์เจ็ดแถวทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และสร้างขึ้นในแนว

เดียวกัน เจดีย์แห่งนี้มีรูปร่างเหมือนกับเจดีย์วัดช้างล้อมที่เมืองสุโขทัยและมีช้างแบกอยู่โดยรอบ* เจดีย์วัดช้างล้อมนี้ เมืองศรีวิชัยขนาดนี้ก็เหมาะที่จะบรรจุพระธาตุเช่นเดียวกับเจดีย์องค์กลางที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว มีวัดคีตาแดง ๒ ชั้นล้อมรอบและรวมนในกำแพงรอบทิวเขาใหญ่ ๗ เช่นเดียวกับที่สร้างรอบพระมหาธาตุที่เมืองชะเตียงซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่าพ่อขุนรามคำแหง กงทรงสร้างขึ้น เหตุนี้เจดีย์วัดช้างล้อม ณ เมืองศรีวิชัยขนาดนี้ก็คงสร้างขึ้นในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง รวมเจดีย์วัดช้างล้อมทางทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัยและที่เมืองกำแพงเพชรด้วย เจดีย์แบบนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะลังกา และช้างแบกนกกได้รับแบบมาจากสถูปรุณเวลิ (Ruvanweli) ณ เมืองอนูราธปุระโดยตรง สถูปแห่งหลังนี้คือพระมหาสถูปตามเรื่องราวทางพุทธศาสนาในเกาะลังกา

โบราณสถานของเมืองศรีวิชัยซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีศาสนสถานอยู่ ๒ แห่ง ซึ่งสร้างบนเนินเขาเทือกเดียวกับเขาทากันแม่น้ำ ณ แก่งหุดวง ทางทิศ

* วัดช้างล้อมที่เมืองศรีวิชัยสมัยข้านั้นทั้งตัวไม่แตกแต่หนึ่ง แต่ที่เมืองสุโขทัยมีเฉพาะขาหน้า ๒ ขาและแบกแทน

ตะวันออกคือเขาพนมเพลิงหรือเขาถวายเป็นเพลิง ซึ่งอาจใช้
เป็นที่ถวายเป็นเพลิงพระศพก็ได้ บนยอดเขาแห่งนี้ซึ่งอาจเดิน
ขึ้นบันไดไปได้ มีเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส และเจดีย์เล็ก ๆ
อีกองค์หนึ่งอยู่บนถนนนอกด้านตะวันตก

ทางทิศตะวันตกของเขาลอยพระเพลิงมีเนินเขาอีกแห่ง
หนึ่งชื่อ เขาสุวรรณคูหา แต่ชื่อนี้ซึ่งเป็นชื่อของเขาพระสุเมรุ
ก็ไม่เหมาะสม เพราะเหตุว่าไม่ได้ตั้งอยู่ตรงกลางใจเมือง
และลักษณะก็ไม่เป็นแบบเขาพระสุเมรุด้วย

ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้มีหลักเมืองซึ่งเป็นเทวาลัย
เล็ก ๆ เช่นเดียวกับที่สุโขทัย แต่ยังคงอยู่ดีกว่าและแสดงให้เห็น
เครื่องบนเป็นรูปแบบปราสาทขอม หน้าที่ของเทวาลัยแห่ง
นี้คงเป็นเช่นเดียวกับที่สุโขทัย

ใกล้ประตูด้านตะวันออกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองและ
อยู่ในแนวเดียวกับวัดช้างค้อม และวัดเจดีย์เจ็ดแถว ก็มีวัด
นางพญาซึ่งประกอบด้วยเจดีย์ที่ไม่สำคัญและผนังวิหารด้าน
หนึ่ง ผนังแห่งนี้ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างงดงามมาก

และยังคงอยู่ดีเมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว แต่ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถ
ทราบได้ว่าปัจจุบันจะอยู่ในสภาพเช่นไร*

นอกกำแพงเมืองทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือมีเตาเผา
เครื่องถ้วยชามอยู่เป็นจำนวนมาก ผลิตภัณฑ์ถ้วยชาม
ดังกล่าวยังรู้จักกันไปถึงประเทศญี่ปุ่นว่าเครื่องถ้วยดินโก-
โรกุ (Sankoroku) เตาที่อยู่ใกล้ประตูเมืองผลิตเครื่องถ้วย
ดินเผาดังกล่าวประดับด้วยลายสีน้ำตาลหรือเทาแก่** ต่อขึ้นไป
ทางเหนือจึงมีเตาที่ผลิตเครื่องถ้วยสีเขียว*** ซึ่งยังคง
อยู่ดีในปัจจุบันนี้แต่เพียงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หรือ
พิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล แถวเตาเอง ซึ่งส่วนที่มีอยู่ได้แก่
เศษแตกหัก เศษบิดเบี้ยว ตะปุ่มตะป่ำ หรือติดแน่นอยู่กับก
เศษเหล่านี้นำมาขึ้นเครื่องถ้วยได้โดยทั้งหมดเพราะเหตุว่าไม่อาจ
ทำอะไรได้ และเพียงแต่เก็บตัวลงเก็บเท่านั้น เราจะได้
ลักษณะต่าง ๆ ของเครื่องถ้วยและลวดลายต่าง ๆ ที่ช่างขึ้น
เครื่องถ้วยสมัยนั้นใช้อย่างสมบูรณ์ เชื่อกันว่าช่างขึ้นเครื่อง

* ปัจจุบันยังคงสภาพดีเช่นแต่ก่อน

** กือเตาทุเรียงป่ายาง

*** กือเตาทุเรียงเกาะน้อย

ถ้ายเหล่านั้เป็นจัน อย่งไรก็ดี วิชัการที่ทักเป็นของจันและ
คงเป็นชาวจันที่นำเข้ามาตั้งถันอย่งแน่นอน

ประติมากรรมแบบสุโขทัยซึ่งเราได้เคยพิจารณา
แล้ว แสดงให้เห็นว่ามีลักษณะเป็นหน่วยเดียวกัน และพระ
พุทธรูปแบบสุโขทัยก็อาจุ๊กได้โดยง่ายเพราะยอมมีลักษณะ
แบบเดียวกันเสมอ แต่สถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยที่เราได้
พิจารณามานี้ก็มีลักษณะต่าง ๆ กัน มีทั้ง ปรางค์ มณฑป
และ เจดีย์ และแต่ละแบบก็ตรงกับแบบสถาปัตยกรรมที่แตก
ต่างกันอย่างมากมายและมีอิทธิพลมาจากที่ต่าง ๆ ทั้ง ขอม
พม่า และ ดังกา ทั้งนี้จะทำให้เราสรุปได้หรือไม่ว่าสถาปัตย-
กรรมของชาวไทยในสมัยสุโขทัยไม่ได้แสดงถึงลักษณะดั้งเดิม
ของตนเองเช่นเดียวกับประติมากรรม อย่งไรก็ดีเราควรคิด
ว่า แม้ชาวสุโขทัยจะได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมมาจาก
ประเทศข้างเคียง แต่เขาก็กังได้สร้างแบบสถาปัตยกรรมของ
ตนเองขึ้นโดยเฉพาะด้วย สถาปัตยกรรมแบบดังนี้แม้ว่ามี
อยู่เพียง ๔ — ๕ แห่ง แต่ก็มักตั้งอยู่ในที่เด่น แสดงให้เห็นถึง
ความสำคัญและความสวยงามอย่างแท้จริง สถาปัตยกรรม
แบบนี้คือพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งไม่เป็นทงมณฑป

หรือปรางค์หรือสถูป แต่ตั้งอยู่บนฐานซึ่งคล้ายมณฑป องค์เจดีย์เป็นรูปปรางค์ขนาดเล็กและมีรูปจำลองของสถูปอยู่ ข้างบนเป็นยอด เป็นการผสมกันอย่างแปลกประหลาด แสดงให้เห็นถึงลักษณะดั้งเดิมซึ่งเกิดจากการรวมกันของสถาปัตยกรรม ๓ แบบที่นิยมกันอยู่ในขณะนั้น

โบราณสถานที่เราได้พิจารณามาแล้วทั้งหมด สร้างขึ้นในพุทธศาสนาหรือได้รับการดัดแปลงให้เป็นพุทธสถานในภายหลัง การดัดแปลงนี้อาจทำขึ้นในสมัยสุโขทัยก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระเจ้าลิไทยผู้ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างมากมาย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๕๐ ทั้งนี้อาจจะกล่าวได้หรือไม่ว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พุทธศาสนาก็ได้เข้าครอบงำการนับถือผู้ซึ่งชาวไทยเคยเชื่อถือมาแต่ดั้งเดิม คำตอบคำถามข้อนี้เห็นจะต้องเป็นคำปฏิเสธ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าศัตจาริกของพ่อขุนรามคำแหงซึ่งแม้ว่าจะเต็มไปด้วยความเชื่อถือในพุทธศาสนา ก็ยังมีข้อความบางตอนที่ทำให้แสงสว่างแก่เรื่องนี้ว่า

“(ทางทิศใต้ของเมือง) มีน้ำโคก มีพระชะพุงผู้เทพดาในเขื่อนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผู้ในเมืองนี้ ชุนผู้ใด

ถือเมืองสุโขทัยนั้นได้ ให้อำมาตย์ไปทางทิศ
ตะวันออกไปตั้งค่าย ให้อำมาตย์ไปทางทิศ
ตะวันตกไปตั้งค่าย ให้อำมาตย์ไปทางทิศ
ใต้ไปตั้งค่าย ให้อำมาตย์ไปทางทิศเหนือไปตั้งค่าย

เขาที่กล่าวนี้คงเป็นเขาที่ห่างจากเมืองสุโขทัยไปทางทิศ
ตะวันตกเฉียงใต้ ๒-๓ กิโลเมตร และมีชื่อว่าเขาหลวง มีผู้
บอกแก่ Lunet de Lajonquière ว่าบนยอดเขานี้มีฐาน
จารึกสำหรับประติมากรรมซึ่งสูญหายไปแล้ว แต่คำบอกเล่า
นี้ก็ยังไม่ได้สำรวจว่าเป็นจริงหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ชื่อของ
เขานี้ว่า “ชะพุง” นั้นก็เป็นภาษาเขมรแปลว่า “สูง” พระชะพุง
ก็คือเจ้าแห่งความสูง เจ้าแห่งยอดเขา นามนี้ทำให้คนถึง
ของพม่าชื่อ “มหาศรี” ซึ่งตั้งอยู่บนเขาโปปปา (Poppa)*
ภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองพุกามอัน
เป็นราชธานีเก่าของอาณาจักรพม่า ในชนคันเมืองพุกาม
ก็ประกอบด้วยหมู่บ้าน ๑๔ หมู่ และแต่ละหมู่บ้านก็มี
ของตน เมื่อหมู่บ้านเหล่านั้นรวมเข้าเป็นเมือง ๆ เดียวกัน พระ
ราชาที่ทรงตกตงกับประชาชนของพระองค์ว่าจะเคารพผืนดิน
เดียวซึ่งเป็นถิ่นบ่อของชนทั่วไป และเป็นใหญ่กว่าผืนอื่น ๆ
การนับถือเช่นนี้จะทำให้เผ่าต่าง ๆ รวมกันเข้าเป็นเชื้อชาติ

* เข้าใจว่าจะเพี้ยนมาจาก คำ ปุพพ คือ บุรพา-ธ.

เดียวกันได้ เขาไปปปาซึ่งเป็นภูเขไฟเก่าและเป็นหินบด
 ของชาวพม่ามาก่อนแล้วก็ได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งสถิตของ
 ๒ คน คือพี่ชายและน้องสาวซึ่งถูกพระเจ้าแผ่นดินของถิ่นข้าง
 เคียงสั่งให้ประหารชีวิตอย่างไม่ยุติธรรม ผู้ทั้งสองเข้ามาถึง
 อยู่ภายในต้นไม้ ต้นไม้ต้นนี้ถูกโค่นและลอยลงมาจากเมือง
 พุกาม และจากลำต้นนั้นกลดักเป็นรูป “มิน มหาครี (เจ้า
 แห่งภูเขไฟใหญ่)” กับน้องสาวของเขาคือดวงจิน (Taung-
 gyi-shin) นามภาษาพม่าคำหนึ่งที่มีความหมายเช่นเดียวกับ
 กับนามแรก ดังที่น่าสนใจของนิยายเรื่องนี้คือการบ่งให้เห็น
 ถึงการก่อตั้งลัทธิเคารพบูชาผู้บงกชเขาเมื่อแรกตั้งประเทศ
 เราอาจคิดได้ว่าในอาณาจักรพูนซึ่งแปลว่าภูเขาและกลายเป็น
 เป็นชื่อประเทศไปนั้น ก็มีความคิดเช่นเดียวกันว่ามเหศวร
 ทรงอำนาจประทับอยู่บนยอดเขา และเป็นความหมายแสดงถึง
 การรวมกันของประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ เข้าอยู่ภายใต้การ
 ปกครองของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว คือพระราชแห่งภูเขา
 อย่างไรก็ดี ณ ประเทศกัมพูชา ใน พ.ศ. ๑๓๔๕ เมื่อพระเจ้า
 ชัยวรมันที่ ๒ ทรงประดิษฐานลัทธิเทวราชชนบนเขาพนม
 กุเณน ก็ตรงกับเวลาที่ได้ทรงรวบรวมประเทศกัมพูชาขึ้นใหม่

ภายหลังที่ได้แตกแยกออกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยก่อนหน้า
นั้น

ดังนั้นเราจึงอาจคิดได้ว่า พระชะพุงผีแห่งเมืองสุโขทัย
ซึ่งเป็นเจ้าแห่งยอดเขา สูงกว่าผืนทุ่งหลายในประเทศ ก็คง
เป็นผู้ปกครองกันและรวบรวมเชื้อชาติเข้าด้วยกันเช่นเดียวกับผู้
มหาครพม่าบนเขาไปปปา และเทวราชของพวกขอมซึ่งคง
ขึ้นเป็นแรกเริ่มบนเขาพนมกุเด็น เป็นผู้รวบรวมดินแดนที่
พอชนรามคำแหงได้เข้ามาได้ทางด้านจิตใจและความเชื่อถือ
เป็นผู้แห่งชาติอยู่บนยอดเขาใกล้ราชธานีและเป็นที่ใหญ่กว่า
ผืนทุ่งปวง

การเคารพบูชายังคงเป็นการนับถืออย่างแท้จริงใน
สมัยสุโขทัย อย่างน้อยก็เป็นเช่นนั้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง
ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๓๘ เราอาจตั้งคำถามได้อีกว่าความ
เลื่อมของอาณาจักรสุโขทัยในระยะ ๕๐ ปีต่อมา อาจเกิด
ขึ้นได้หรือไม่จากการเลิกเคารพบูชาพระชะพุงผี เพราะพระ
เจ้าไทยได้ทรงหันไปนับถือพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น อย่าง
ไรก็ตาม เช่นเดียวกับที่เราได้เห็นมาแล้วว่าเทวดายังคงใน
เมืองสุโขทัยและศรีสัตตนาลัยได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นพุทธสถาน

ในเวลาต่อมา การเคารพนับถือแห่งชาติก็ได้เข้ามาปะปนกับพุทธศาสนา และสิ่งที่ “เป็นใหญ่กว่าทุกสิ่งในเมืองนี้” ก็เข้ามาตั้งอยู่ในพระพุทธรูปและเคยกลายเป็นพระพุทธรูปไป

ในบทความเกี่ยวกับการเคารพบูชาพระพุทธรูปหามณเฑียรันปฏิมากรแก้วมรกต ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ นาย Robert Lingat ได้ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธรูปองค์นี้ (ซึ่งความจริงดัดจากหยกชนิด ๑) เป็นผู้รักษาราชอาณาจักรไทยอย่างแท้จริงนับตั้งแต่พระราชวงศ์จักรีได้ประดิษฐานขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา “เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพนับถือทั้งทางด้านราชการและประชาชนยิ่งไปกว่าพระพุทธรูปองค์ใด ๆ ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย พระแก้วมรกตองค์นี้ได้กลายเป็นรูปเคารพประจำชาติ เป็นผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดในการนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ราชอาณาจักร และการเคารพบูชาที่พระพุทธรูปองค์นี้ได้รับ ก็ทำให้สิ่งที่เคยนับถือกันมาแต่เก่าก่อนต้องด้อยลง” ตำแหน่งเช่นนี้เป็นตำแหน่งของพระชะงูผี ที่เมืองสุโขทัยอย่างแท้จริง คือเป็นตำแหน่งที่ “เป็นใหญ่กว่าทุกสิ่งในเมืองนี้” และเป็นผู้ป้องกันราชอาณาจักร ในขณะที่

ที่พระราชาก็ต้องทรงกระทำพิธีเคารพบูชาอย่างสม่ำเสมอ
และถูกต้อง

นาย Lingat ได้อธิบายด้วยว่า พระแก้วมรกต และพระ
พุทธรูปองค์อื่น ๆ ที่ชาวไทยเชื่อกลือว่ามีอิทธิฤทธิ์ ต้องสร้าง
ด้วยวัตถุพิเศษ เป็นต้นว่า หินมีค่า ไม้จันทร์หอม ฯลฯ เขา
ได้เขียนไว้ว่า “ทั้งหมดนี้ทำให้คิดได้ว่าพิธีเคารพบูชาใน
พระพุทธรูปต่าง ๆ นั้นมาจากประเพณีการนับถือผีแต่เดิมซึ่งยัง
คงอยู่อย่างรุนแรง ลักษณะที่เหมือนกันก็คือว่าประติมากรรม
แต่ทุกรูป จะมีผีที่อำนาจและน่ากลัวชนิดที่ไม่มีใครควรขัด
แย้งอาศัยอยู่ ผีนั้นไม่ได้เป็นแค่เพียงผู้รักษาประติมากรรมรูป
นั้นเท่านั้น แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประติมากรรมนั้น
และผสมอยู่กับแก่นกลางของประติมากรรม.....พิธีเคารพ
บูชาทางศาสนาพุทธที่แสดงแก่ประติมากรรมเหล่านี้ก็คล้าย
กับว่าต้องการทำให้อำนาจอันมหาศาลของผีเหล่านั้นกลายมา
เป็นประโยชน์ทางศาสนา”

ข้าพเจ้าไม่ต้องการให้ท่านผู้อ่านเข้าใจว่าพระชะพุ้งผี
อันทรงอำนาจในสมัยสุโขทัยได้กลายมาเป็นพระแก้วมรกต
ข้าพเจ้าต้องการให้ท่านผู้อ่านเห็นแต่เพียงว่าเป็นการสืบเนื่อง

ของประเพณีไทยแต่ดั้งเดิมลงมา แม้ว่าในระหว่างนั้นศาสนาพุทธจะแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากก็ตาม ข้าพเจ้าต้องการแสดงว่าทั้งในด้านการแสดงความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และในด้านศิลป ดมัยสุโขทัยก็ได้วางรากฐานให้แก่สมัยต่อมา และได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะสำคัญซึ่งเป็นอารยธรรมและศิลปของไทยต่อไป

เพียงแต่ก้าวข้ามธรณีสัณฐานพระศรีรัตนศาสดาราม ณ กรุงเพทฯ เข้าไป เราก็จะเห็นได้ทันทีถึงสถาปัตยกรรมแบบต่างๆ ที่เราได้เห็นมาแล้ว ณ เมืองสุโขทัยและสวรรคโลก ในชั้นต้นก็คือ แผนผังของศาสนสถานขอมที่มีระเบียบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวงล้อมรอบอาคารสำคัญตรงกลาง ต่อจากนั้นก็มปรากฏขอมที่มียอดดาดหลังเป็นชั้นๆ ลักษณะเช่นนี้ยังคงอยู่ แม้ว่าพระปรางค์จะมีรูปร่างเรียวขึ้นและฐานที่สูงใหญ่ขึ้นด้วย นอกจากนั้นก็มีเจดีย์ใหญ่ประดับทองทรงกลมแบบลังกา และมณฑป มีเครื่องบนเป็นรูปแหลมสูงคล้ายสถูป ซึ่งคงได้รับแบบมาจากพม่า ในพระอุโบสถหลังกลางก็มีรูปพระแก้วมรกตอันศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่เหนือฐานที่สูงมาก แบ่งเป็นชั้นๆ คล้ายกับว่าอยู่บนยอดภูเขา พระแก้วมรกตของคณะเทวดา

ตั้งอยู่คู่ด้ายกับพระชะพุงผ่แห่งเมืองสุโขทัย คือเป็นทั้งผู้รักษา
และผู้ทำให้ราชอาณาจักรสุโขทัยสมบูรณ์ นอกจากนั้น “เป็น
ใหญ่กว่าทุกผ่ในเมืองนี้” ด้วย

หมายเหตุของผู้แปล

กรมศิลปากรได้ขุดค้นและขุดแต่งเมืองสุโขทัยและ
ศรีสัชชนาลัย ได้ค้นพบหลักฐานบางประการแปลกออกไป
จากที่ท่านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้กล่าวไว้ ผู้
สนใจควรอ่านเอกสารต่อไปนี้ประกอบ คือ

๑. นำเที่ยวเมืองสุโขทัยเก่า กรมศิลปากรจัดพิมพ์
ในการจัดโบราณคดีสัญจรเมืองสุโขทัยเก่า ๑๐-๑๒ พ.ค.
๒๕๐๖

๒. นำเที่ยวเมืองศรีสัชชนาลัย กรมศิลปากรจัด
พิมพ์ในการจัดให้มีการประชุมสัมมนาทางโบราณคดี ณ
จังหวัดสุโขทัย ๒๔ มี.ค.- ๓ เม.ย. ๒๕๐๓

วัดมหาธาตุ กลางเมืองสุโขทัยเก่า ศิลปแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

ศาลาผาแดง ในเมืองสุโขทัยเก่า

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

วัดศรีสวาย ในเมืองสุโขทัยเก่า

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

พระอัฐิารส บบนเขาสะพานหิน นอกเมืองสุโขทัยเก่า
ด้านตะวันตก

ศิลปะแบบสุโขทัย ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

พระเจดีย์ทรงจอมแห บนเขาพระบาทน้อย

นอกเมืองสุโขทัยเก่าด้านตะวันตก

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐

วัดศรีชุม นอกเมืองสุโขทัยเก่าด้านเหนือ

ศิลปะแบบสุโขทัย ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

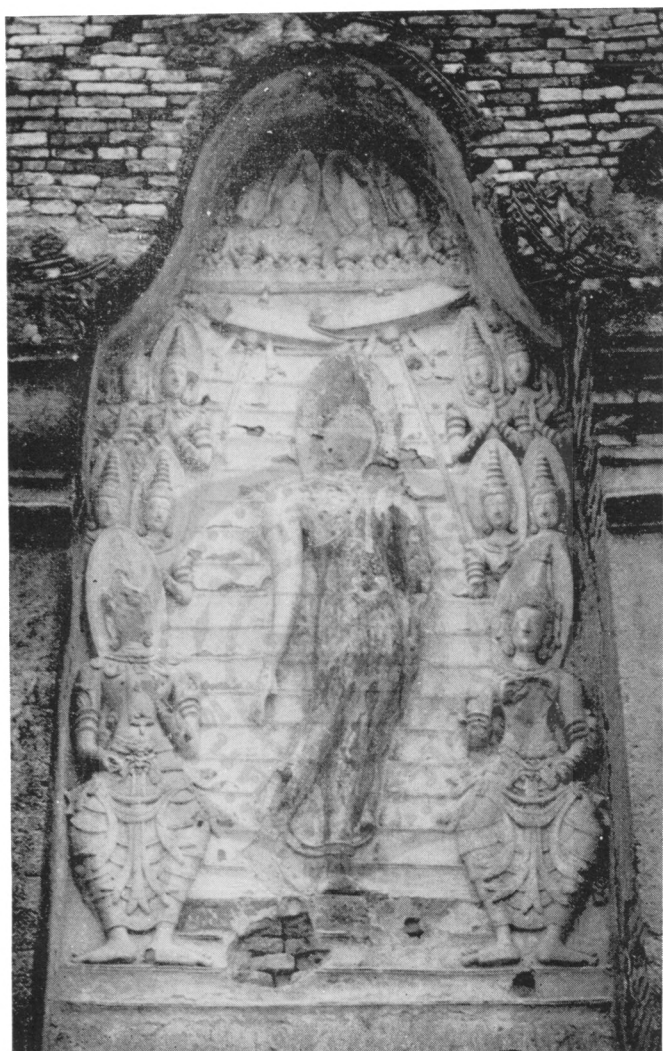

มณฑปวัดสระปทุม นอกเมืองศรีสัชนาลัย

ศิลปแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

ยอดพระปราสาทพระพายหลวง นอกเมืองสุโขทัยด้านเหนือ
ศิลปะแบบพุมิ พุทธศักราชที่ ๑๗ - ๑๘

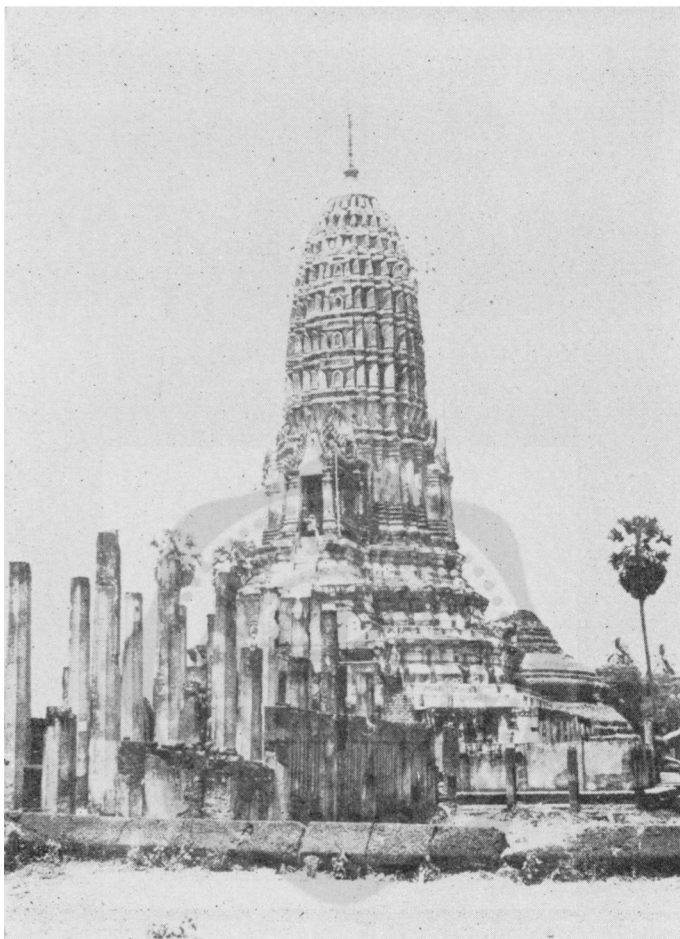

พระพุทธรูปปูนปั้นปางเสด็จลงจากดาวดึงส์
 วัดตระพังทองกลาง นอกเมืองสุโขทัยเก่าด้านตะวันออก
 ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

วัดเข้พนน นอกเมืองสุโขทัยเก่าในใต้

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙ — ๒๐

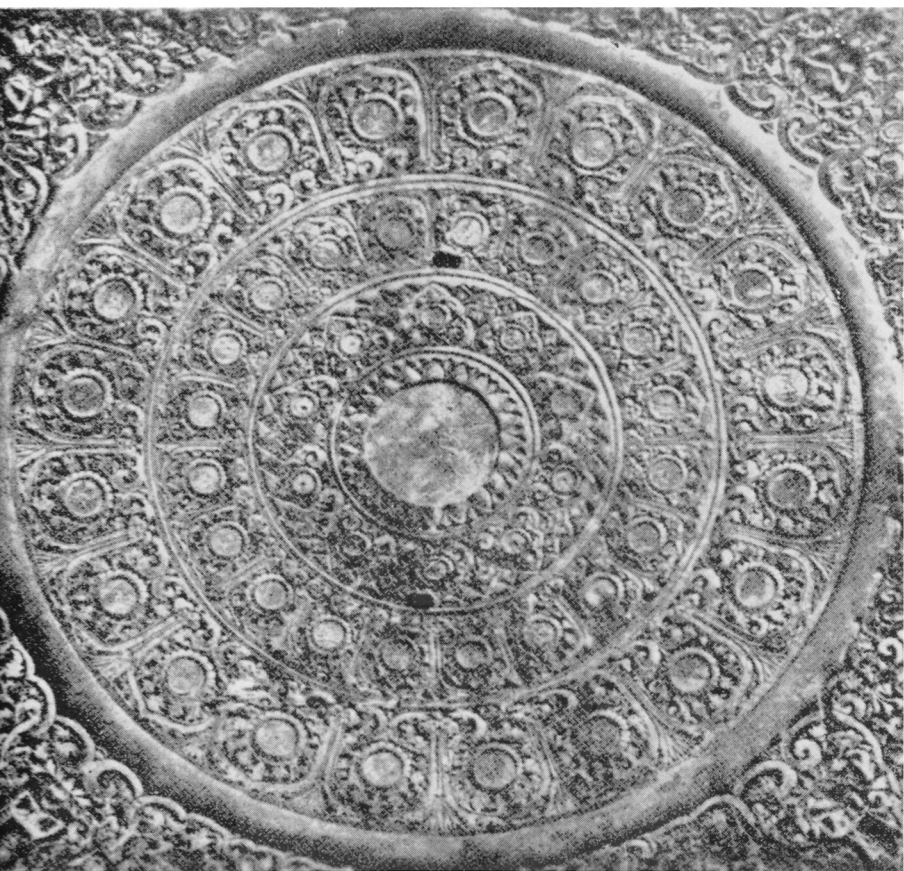
พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพะเยียง

ศิลปะแบบสุโขทัย ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ประตูละโวสีลา หน้าพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
เมืองพะเยียง

ศิลปแบบสุโขทัย ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

เพดานไม้จำหลัก จากพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
เมืองพะเยียง

ศิลปแบบอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๒ — ๒๓

วัดเจติยเจ็ดแถว ในเมืองศรีสัชนาลัย

ศิลปะแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

พระเจดีย์วัดช้างล้อม ในเมืองศรีสัชนาลัย

ศิลปะแบบสุโขทัย ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

หลักเมือง ในเมืองศรีสัชนาลัย

ศิลปแบบสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘

